

Slobodanka Nikolić

Komisija za očuvanje nacionalnih spomenika, Sarajevo
lalicboba@yahoo.com

Slobodanka Nikolić

Commission to Preserve National Monuments, Sarajevo
lalicboba@yahoo.com

Nematerijalno kulturno nasljeđe Teorijsko određenje i stanje zaštite nematerijalnog kulturnog nasljeđa u Bosni i Hercegovini

Pregledni rad

UDK: 316.7:39 (497.6) " 19/20 "

Rad predstavlja jedno od poglavlja master teze "Modeli prezentacije nematerijalnog kulturnog nasljeđa u funkciji razvoja kulturnog turizma u Bosni i Hercegovini" u kojem se autor bavi istraživanjem odnosa između modela prezentovanja nematerijalnog kulturnog nasljeđa (smotre i festivali folkloru) i modela razvoja kulturnog turizma. U radu se pošlo od pretpostavke da su modeli prezentacije nematerijalnog kulturnog nasljeđa, i pored svoje atraktivnosti, svrha sami sebi, te da je osnovni cilj prezentacije nematerijalnog kulturnog nasljeđa vezan za programske sadržaje, a manje za organizacione zbog čega je razvoj publike zanemaren, kao što su zanemareni i drugi socio-ekonomski efekti vezani za održivi razvoj kulturnog turizma. Da bi se ova pretpostavka dokazala, istražene su oblasti praktičnih politika kulture i turizma, odnosno pitanja stanja zaštite i prezentacije nematerijalnog kulturnog nasljeđa, stanja u kulturnom turizmu i turizmu u Bosni i Hercegovini, te postojeći organizovani modeli prezentacije nematerijalnog kulturnog nasljeđa u Bosni i Hercegovini.

Predstavljeni dio rada iznosi definiciju nematerijalnog kulturnog nasljeđa, elemente nematerijalnog kulturnog nasljeđa, te modele zaštite ovog oblika nasljeđa u skladu sa UNESCO-vom Konvencijom o zaštiti nematerijalnog kulturnog nasljeđa iz 2003. godine. Bosna i Hercegovina je 2008. godine potpisala ovu Konvenciju, te je u vezi s tim u radu dat pregled zakonodavne i institucionalne zaštite ovog oblika nasljeđa. Trenutkom potpisivanja UNESCO-ve Konvencije o zaštiti nematerijalnog kulturnog nasljeđa države potpisnice u svojim zakonodavnim i institucionalnim okvirima nastoje usvojiti najbolji model zaštite i očuvanja ovog oblika kulturnog nasljeđa, model koji Bosna i Hercegovina tek treba pronaći.

Ključne riječi: nematerijalno kulturno nasljeđe, elementi nematerijalnog kulturnog nasljeđa, zakonodavna i institucionalna zaštita nematerijalnog kulturnog nasljeđa

Intangible cultural heritage Theoretical definition and current state of intangible cultural heritage protection in Bosnia and Herzegovina

Review article

UDC: 316.7:39 (497.6) " 19/20 "

This paper is one chapter from a master's dissertation entitled "Models of presentation of the intangible cultural heritage with a view to the development of cultural tourism in Bosnia and Herzegovina," in which the author examines the relations between models of presentation of the intangible cultural heritage (folklore festivals) and of cultural tourism development. It starts from the premise that models of presentation of the intangible cultural heritage are not only attractive but are an end in themselves, and that the fundamental aim of presenting the intangible cultural heritage is associated with the programmatic content rather than their organization. As a result, little attention is paid to increasing visitor numbers and other socio-economic effects relating to the sustainable development of cultural tourism. With a view to demonstrating this premise, the study researched cultural policy and tourism in practice and the current state of intangible cultural heritage protection and presentation in Bosnia and Herzegovina, along with the country's existing organized models of intangible cultural heritage presentation.

This part of the dissertation sets out a definition of the intangible cultural heritage and its elements, along with models for the presentation of this type of heritage in line with the 2003 UNESCO Convention for the Safeguarding of Intangible Cultural Heritage. Bosnia and Herzegovina signed the Convention in 2008, and in this connection the paper provides an overview of the statutory and institutional frameworks for the protection of this type of heritage. By signing the Convention, states parties seek to introduce into their statutory and institutional frameworks the best possible model for the protection and preservation of this form of cultural heritage, a model that Bosnia and Herzegovina has yet to identify.

Key words: intangible cultural heritage, elements of the intangible cultural heritage, statutory and institutional protection of the intangible cultural heritage.

Genealogija koncepta nematerijalnog kulturnog nasljeđa

Termin nematerijalno kulturno nasljeđe u svijetu egzistira nekoliko godina. Njegov ekvivalent u našem jeziku i etnološkoj nauci je termin duhovna kultura. Naziv nematerijalno kulturno nasljeđe dolazi od prihvaćenog prevoda engleskog termina *intangible cultural heritage* (doslovni prevod: neopipljivo kulturno nasljeđe), premda se u engleskom govornom području upotrebljava i izraz *living cultural heritage* (živeće kulturno nasljeđe)¹, a sporadično i *immaterial cultural heritage* (nematerijalno kulturno nasljeđe). U ovom radu će se koristiti termin nematerijalno kulturno nasljeđe u smislu engleskog termina *intangible cultural heritage*.

Bliže terminološko određenje pojma nematerijalno kulturno nasljeđe zahtijeva prvenstveno definisanje termina kulturnog nasljeđa, pa tek onda termina nematerijalno.

Teorijsko određenje termina kulturno nasljeđe

Kovanica kulturno nasljeđe je sastavljena iz dva termina: kulture i nasljeđa. Termin kultura (latinski *colere*, nastanjivati, uzgajati, štiti, poštovati) je izuzetno teško definisati i upuštanje u ovu problematiku otvara niz novih tema. Kultura je jedna od najsloženijih riječi u jeziku, tako da u brojnim naučnim studijama ili susrećemo šaroliku lepezu njenih definicija, ili u njima izostaje preciznije određenje ovog pojma. U ovim potonjim, iznosi se teza da svi znaju šta je kultura i šta se pod njom podrazumijeva. S druge strane, brojnost definicija ukazuje na širinu ovog pojma.²

Jednu od prvih definicija kulture izveo je E. Tylor u kojoj kaže da je kultura kompleksna cjelina koja obuhvata znanje, vjerovanja, umjetnost,

Genealogy of the concept of intangible cultural heritage

The term “intangible cultural heritage” has been current for a number of years. It is translated into the local language(s) of Bosnia and Herzegovina as *duhovna kultura* (“spiritual culture,” “immaterial culture”), the term used in ethnology studies in BiH. Another term also used in the English-speaking world is “living heritage,”¹ while the phrase “immaterial cultural heritage” is also occasionally to be encountered. This paper uses the term “intangible cultural heritage.”

To arrive at a more precise definition of the concept of intangible cultural heritage, the term “cultural heritage” itself must first be defined, before addressing the meaning of “intangible.”

Theoretical definition of the term cultural heritage

The phrase “cultural heritage” derives from two nouns – culture, and heritage. Culture (from the classical Latin *cultūra* cultivation, tillage, piece of cultivated land, care bestowed on plants, mode of growing plants, training or improvement of the faculties, observance of religious rites < *cult*, past participial stem of *colere* to cultivate, to worship)² is extremely difficult to define, and attempts to do so raise a number of issues. Culture is one of the most polysemic words in our language, hence the wide range of often imprecise definitions to be found in many scientific studies. Imprecision is justified by the thesis that everyone knows what culture is and implies. The number of different definitions also indicates just how broad a concept it is.³

One of the first definitions of culture was that provided by E. Tylor: “Culture, or civilization,

¹ Možemo reći da je termin *živeće kulturno nasljeđe* često u upotrebi, a označava oblik nasljeđa koji postoji od ranije, ali i trenutno i koji se prenosi iz domena nasljeđenog u domen savremenog, živećeg i koji živi i izvodi se u brojnim sferama čovjekovog života.

² Tako pedesetih godina XX vijeka Kroeber i Kluckhohn navode 164 definicije kulture različitih autora (Kluckhohn i Kelly, prema Ritchie, J.R. Brent i Zins, Michael, *Culture as Determinant of the Attractiveness of a Tourist Region*. *Annals of Tourism Research*, April/June, 1978, 252-267).

¹ This term is often used to denote the form of heritage that remains a living legacy of the past and is present in many spheres of life.

² Translator’s note: this etymology, which expands on that provided by the author, is from the Oxford English Dictionary, 3rd edition, March 2008).

³ In the 1950s Kroeber and Kluckhohn listed 164 definitions of culture by various authors (Kluckhohn and Kelly, after Ritchie, J. R. Brent and Zins, Michael, “Culture as Determinant of the Attractiveness of a Tourist Region,” *Annals of Tourism Research*, April/June 1978, 252-267).

moral, pravo, običaje i sve ostale sposobnosti i navike koje je čovjek stekao kao član društva. Kultura se odnosi na cjelokupno društveno nasljeđe neke grupe ljudi, odnosno na naučene obrasce mišljenja, osjećanja i djelovanja neke grupe, zajednice ili društva, kao i na izraze tih obrazaca u materijalnim objektima. Gotovo svi istraživači su saglasni oko toga da je kultura "proces", da je dinamična i da se konstantno mijenja. Procesi kulturne razmjene postoje od kada postoji kultura. Sva kultura se u svijetu oblikovala kroz konstantan proces uzimanja i davanja. Ona je fenomen koji se neprekidno razvija, to je živući identitet, dinamičan model, a pokuša li je se uklopiti u statički oblik, prestaće postojati kao izvor inspiracije. (Schouten, 1996: 54) Važno je naglasiti da se pod pojmom kultura ne podrazumijeva samo tzv. narodna, tradicionalna kultura niti kultura shvaćena kao umjetnost i obrazovanje, nego kompleksna cjelina vrijednosnih obrazaca i normi koje utiču na ponašanje, kao i sve ono što je čovjekovim ponašanjem stvoreno. (Rihtman-Auguštin, 1970: 11) Ovakva koncepcija obuhvata dvije međusobno povezane i interaktivne oblasti – duhovnu (vrijednosne orijentacije i norme) i materijalnu (proizvod čovjekova ponašanja i djelovanja). Kultura se definiše i kao kompleksna cjelina koja se temelji na organizacijskom konceptu širokog spektra načina života (Richards, 1996: 261-283), te kao istorijski stvoreni sistem eksplicitnih i implicitnih načina života koji dijele svi ili posebno određeni članovi društva u određenom vremenskom periodu³, ali i kao cjelokupnost znanja i spoznaja koje omogućavaju funkcionisanje života u zajednici (Clemente, 1997: 141-154), te nju ne čini samo savremeno stvaralaštvo već i kulturna dobra nastala tokom istorije. (Dragičević et al., 2003: 235)

Iz ovih definicija je vidljivo da se kultura odnosi na način života u zajednici, te njegovo funkcionisanje unutar nje. Ona objedinjuje način života, norme, vrijednosti i saznanja o životu, a sve radi uspješnog funkcionisanja zajednice. Sa kulturno-antropološkog aspekta, a sa kojeg se i posmatra domen nematerijalnog kulturnog nasljeđa, pod kulturom se podrazumijevaju pravila ponašanja zajednice prema kojima članovi određenoga

taken in its broad, ethnographic sense, is that complex whole which includes knowledge, belief, art, morals, law, custom, and any other capabilities and habits acquired by man as a member of society." It pertains to the entire social heritage of a given group of people, to the learned patterns of thought, feelings and actions of a certain group, community or society, and to the expression of those patterns in physical form. Almost all scholars agree that culture is a "process," that it is dynamic and in constant flux. Cultural exchanges have existed for as long as culture itself. Every culture in the world has been shaped by a constant process of give and take. It is constantly evolving, a living identity, a dynamic model, and if one attempts to set it in static form, it ceases to be a source of inspiration. (Schouten, 1996: 54) It should be noted that the term culture implies not only so-called folk or vernacular, traditional culture, nor only culture understood as art and education, but a complex whole of value patterns and norms that influence behaviour, as well as everything that has been created by human behaviour and action. (Rihtman-Auguštin, 1970: 11) This concept embraces two interrelated and interactive domains – the spiritual or immaterial (value beliefs and norms) and the physical or material (the products of human behaviour and action). Culture is also defined as a complex whole based on an organizational concept of a broad spectrum of lifestyles, (Richards, 1996: 261-283) and as a historically-created system of explicit and implicit lifestyles shared by all or certain members of society at a certain period of time,⁴ and as the totality of knowledge and perceptions that enable life in community to function. (Clemente, 1997: 141-154) It consists not only of contemporary creations but also of the cultural properties of the past. (Dragičević et al., 2003: 235)

These definitions show that culture pertains to the lifestyle of the community, and that it operates within the community. It unites lifestyle, norms, values and experience, all combining to facilitate the smooth functioning of the community. From the cultural and anthropological perspective, from which the intangible cultural heritage is

³ Kluckhohn i Kelly prema Ritchie, J. R. Brent i Zins, Michael, *Culture as Determinant of the Attractiveness of a Tourist Region*. *Annals of Tourism Research*, April/June, 1978, 252-267.

⁴ Kluckhohn and Kelly, after Ritchie, J. R. Brent and Zins, Michael, "Culture as Determinant of the Attractiveness of a Tourist Region," *Annals of Tourism Research*, April/June 1978, 252-267.

društva usmjeravaju svoju djelatnost i određuju granicu prikladnog i prihvatljivog ponašanja, te rezultati tih djelatnosti. Po tome, kultura uključuje sistem mišljenja, odnosno vrednovanja, znanja i vjerovanja, po kojima ljudi žive i ponašaju se, te sisteme konkretnih ponašanja i djelovanja u društvu, koja određujemo kao duhovna dobra, kao i sve proizvode ljudske djelatnosti, a koje određujemo kao materijalna dobra. Ovdje se radi o etnološki specifičnoj, širokoj definiciji kulture kao cjelokupnog načina života i mišljenja grupe ljudi, a koja ne podrazumijeva umjetničke proizvode iz sfere književnih, muzičkih ili likovnih ostvarenja.

S druge strane, definisanje kulturnog nasljeđa (baštine) takođe je kompleksan problem. Stručna literatura nudi različite definicije kulturnog nasljeđa. Jedna od prihvaćenijih je UNESCO-va definicija koja se nalazi u Konvenciji o zaštiti svjetske kulturne i prirodne baštine iz 1972. godine. UNESCO kulturno nasljeđe definiše na sljedeći način: "Kulturno nasljeđe se odnosi na spomenike, skupine zgrada i znamenita mjesta od istorijske, estetske, arheološke, naučne, etnološke ili antropološke vrijednosti". (Konvencija o zaštiti svjetske kulturne i prirodne baštine, 1972)

Preciznije rečeno, tri osnovne komponente spomenute Konvencije pri definisanju kulturnog nasljeđa su:

spomenici: djela arhitekture, monumentalna vajarska ili slikarska djela, elementi ili strukture arheološkog karaktera, natpisi, većina [sic] i grupe elemenata koji imaju izuzetnu univerzalnu vrijednost sa istorijskog, umjetničkog ili naučnog gledišta;

grupna zdanja: grupe izolovanih ili povezanih građevina, koje po svojoj arhitekturi, jedinstvu i uklopljenosti u pejzaž predstavljaju izuzetnu univerzalnu vrijednost sa istorijske, umjetničke ili naučne tačke gledišta;

znamenita mjesta: djela ljudskih ruku ili kombinovana djela ljudskih ruku i prirode, kao i zone, uključujući tu arheološka nalazišta koja su od izuzetnog univerzalnog značaja sa istorijske, estetske i etnološke ili antropološke tačke gledišta. (UNESCO Konvencija o zaštiti svjetske kulturne i prirodne baštine)⁴

also viewed, the term culture implies the code of conduct of the community by which its members' actions are guided and which determine the limits of appropriate and acceptable behaviour, and the results of those actions and behaviour. As a result, culture includes both the mindset, the system of values, knowledge and beliefs, by which people live and behave, and the system of specific behaviour and action in society that we define as an intangible asset, along with all the products of human activity that we define as physical or material assets. This is an ethnologically specific, broad definition of culture as an entire way of life and mindset of a group of people, and does not include its creations in the field of literature, music or the visual arts.

On the other hand, defining cultural heritage is also a complex matter. Professional and scholarly literature offers a variety of definitions. One of the more acceptable is that provided by UNESCO in the 1972 Convention Concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage. This defines cultural heritage as monuments, groups of buildings and sites of value from the historical, aesthetic, ethnological or anthropological point of view.

The full definition of what constitutes cultural heritage given in the 1972 World Heritage Convention⁵ is as follows:

monuments: architectural works, works of monumental sculpture and painting, elements or structures of an archaeological nature, inscriptions, cave dwellings and combinations of features, which are of outstanding universal value from the point of view of history, art or science;

groups of buildings: groups of separate or connected buildings which, because of their architecture, their homogeneity or their place in the landscape, are of outstanding universal value from the point of view of history, art or science;

sites: works of man or the combined works of nature and man, and areas including archaeological sites which are of outstanding universal value from the historical, aesthetic, ethnological or anthropological point of view.

⁴ Preuzeto http://www.aneks8komisija.com.ba/main.php?id_struct=197&lang=1&id=289 od 21. 6. 2009.

⁵ <http://whc.unesco.org/en/conventiontext/>

Iz ove definicije se vidi da UNESCO sedamdesetih godina XX vijeka naglasak stavlja isključivo na materijalnu dimenziju kulture, isključujući njene duhovne vrijednosti.

Isti trend vladao je i u zakonskim regulativama u Bosni i Hercegovini tog perioda. Tadašnjim Zakonom o zaštiti spomenika kulture rečeno je da se "spomenicima kulture smatraju nepokretne i pokretne stvari i grupe stvari koji su zbog svoje naučne, tehničke i druge vrijednosti kao kulturna dobra od posebnog značaja za društvenu zajednicu", te da su to "spomenici i spomen-obilježja istaknutih ličnosti i događaja iz revolucije i radničkog pokreta".⁵

Ovakve definicije nasljeđe izjednačavaju sa kulturnim dobrom jer ga poistovjećuju sa konkretnim ili materijalizovanim oblikom kulturnog nasljeđa. Kulturno dobro podrazumijeva predmete koji su svjedočanstvo ljudskog stvaralaštva ili prirodne evolucije i koji po mišljenju svake države predstavljaju istorijsku, umjetničku, naučnu ili tehničku vrijednost. Kulturno nasljeđe je proizvod određene kulture. Kultura označava naše nasljeđe iz prošlosti koje koristimo danas i predajemo budućim generacijama. Ono nije samo ogledalo naše prošlosti, već je i prozor za budućnost. (Schouten, 1996: 56)

Iz definicija kulture vidljivo je da ona ima svoju materijalnu i duhovnu dimenziju, pa se tako treba razlikovati i materijalno i nematerijalno nasljeđe jer nasljeđe ne mogu predstavljati samo spomenici i lokaliteti koji imaju istorijski karakter, nego ono obuhvata i tradiciju određenog naroda koja uključuje njegove običaje, vjerovanja, hranu, plesove, odjeću. (Jelinčić, 2000: 59-62) Tako se danas kulturno nasljeđe obično dijeli na materijalno i nematerijalno, a ovo posljednje svojim poljem značenja prekriva ono materijalno jer je ono jedan od aspekta ostvarene duhovne kulture.

Teorijsko određenje nematerijalnog kulturnog nasljeđa

Spomenuta UNESCO-va Konvencija o zaštiti kulturnog i prirodnog nasljeđa iz 1972. godine ne poznaje termin nematerijalna kultura. Međutim, stvari se mijenjaju već 1973. godine kada vlada Bolivije predlaže UNESCO-u zaštitu i promociju folkloru.

As this definition shows, in the 1970s UNESCO placed the emphasis solely on the material or physical dimension of culture, disregarding its intangible component.

The same was true of the legislation of Bosnia and Herzegovina at that time. The Law on the Protection of Cultural Monuments defined cultural monuments as "immovable properties and movable/portable objects and groups of objects which, on account of their scientific, technological or other values [are] of particular value to society," as well as "monuments and memorials to prominent figures and events of the revolution and the workers' movement."⁶

This definition of heritage equates it with cultural property, which it regards as the concrete or physical form of cultural heritage. Cultural property means the physical works of the human spirit or natural evolution which, in the opinion of every state, possess historical, artistic, scientific or technological value. Cultural heritage is the product of a given culture. Culture is the legacy of our past, which we continue to use today and pass on to future generations. It is not merely the reflection of our past, but also a window onto the future. (Schouten, 1996: 56)

The definition of culture reveals that it has both a tangible, physical and an intangible dimension, and that we should differentiate between them, for our heritage cannot consist solely of monuments and sites of a historic nature, but also of the tradition of a certain people, encompassing its customs, belief, cuisine, dances and games, costume and so on. (Jelinčić, 2000: 59-62) Thus culture is now usually classified as material or physical and intangible, yet the semantic field of the latter also covers the former, being the material expression of intangible culture.

Theoretical definition of intangible cultural heritage

The 1972 World Heritage Convention does not recognize the term "intangible culture." However, things were already changing by 1973, when the government of Bolivia suggested that UNESCO also protect and promote folklore.

⁵ "Službeni list SR BiH" br. 31/65.

⁶ Official Gazette of the Socialist Republic of Bosnia and Herzegovina no. 31/65.

S druge strane, etnološki ili antropološki naučni krugovi u predmetu istraživanja svoje nauke tretiraju i duhovnu i materijalnu stranu razvoja čovjekovog društva i njegove tradicije. Ovakav stav proizilazi iz činjenice da materijalni ostaci neke kulture nisu jedina naučna predstava koja odgovara konceptu svjedočanstva o toj kulturi, nego i duhovni ostaci kao što su govorni jezik, usmeno stvaralaštvo, praktične tradicijske vještine.⁶ Kod nematerijalnog kulturnog nasljeđa naglasak je stavljen na ideje i predstave koje oblikuju ovo nasljeđe, a ne na njegovo materijalno manifestovanje. (Žikić, 2006: 12-14) U našoj etnologiji i etnografskoj muzejskoj praksi ne postoji zvanična definicija ovog pojma, ali se pod njim podrazumijeva neopipljivo narodno stvaralaštvo. Ono može imati odraz na pokretnim i nepokretnim kulturnim dobrima i može biti predstavljeno putem video i tonskog zapisa. Uobičajeno je shvatanje u etnološkoj nauci da se pod nematerijalnim kulturnim dobrima podrazumijevaju proizvodi duhovne i socijalne kulture naroda.

Kako kod nas ne postoji zvanična definicija ovog nasljeđa, te kako je termin nematerijalno kulturno nasljeđe na globalnom nivou u upotrebu ušao preko UNESCO-ve Konvencije o zaštiti nematerijalnog kulturnog nasljeđa, tako se UNESCO-va definicija ovog oblika nasljeđa koristi u ovom radu.

Spomenuta Konvencija je usvojena u Parizu 17. oktobra 2003. godine. Njen cilj je:

- a) zaštita nematerijalnog kulturnog nasljeđa;
- b) osiguravanje poštovanja nematerijalnog kulturnog nasljeđa zajednica, grupa i pojedinaca;
- c) podizanje svijesti na lokalnom, nacionalnom i međunarodnom nivou o važnosti ovog nasljeđa i o osiguranju uzajamnog uvažavanja;
- d) uspostavljanje međunarodne saradnje i pomoći.

⁶ Međutim, ovo ne znači da bi se trebalo odreći bavljenja naprimjer srednjovjekovnom arhitekturom, nego da bi se u središte pažnje istraživača mogla naći znanja i vještine koja su bila neophodna ne samo za izgradnju objekta nego i za socio-ekonomske i običajne aspekte organizacije cijelog toka gradnje; Žikić, Bojan, *Etnografska muzeologija u tranziciji – osvrt na prošlost i pogled u budućnost. Kognitivna antropologija i nematerijalna kulturna baština*. Glasnik Etnografskog muzeja. Beograd. Vol 70, 2006, 11-23.

For their part, ethnological or anthropological circles deal with both the intangible and the material aspects of the evolution of human society and tradition. This derives from the fact that the physical remains of a certain culture are not the only products attesting to that culture; its intangible products, such as language, oral literature and practical skills, are also evidence.⁷ In the case of the intangible cultural heritage, the emphasis is on the ideas and notions that shaped it, not on its physical manifestations. (Žikić, 2006: 12-14) There is no official definition of the term in our ethnology and ethnographic museum practice, but it is taken to mean intangible vernacular/popular/folk creations. It may be reflected in movable and immovable cultural assets and may be presented by means of video or audio recordings. The usual view in the profession is that the term intangible cultural heritage means the products of popular spiritual and social culture.

Since we in Bosnia and Herzegovina have no official definition of the intangible cultural heritage, and given that the term came into use world-wide by means of the UNESCO Convention for the Safeguarding of Intangible Cultural Heritage, the UNESCO definition will be used in this paper.

The Convention was adopted in Paris on 17 October 2003. Its purposes are:

- a) to safeguard the intangible cultural heritage;
- b) to ensure respect for the tangible cultural heritage of the communities, groups and individuals concerned;
- c) to raise awareness at the local, national and international levels of the importance of the intangible cultural heritage, and of ensuring mutual appreciation thereof;
- d) to provide for international cooperation and assistance.

⁷ This does not mean, however, that one should not deal with mediaeval architecture, for example, but that the focus of attention could be on the knowledge and skills that were necessary not only to build but also formed part of the socio-economic and customary aspects of organizing the entire building process; Žikić, Bojan, "Etnografska muzeologija u tranziciji – osvrt na prošlost i pogled u budućnost. Kognitivna antropologija i nematerijalna kulturna baština," *Glasnik Etnografskog muzeja*, Belgrade, Vol. 70, 2006, 11-23.

Važnost nematerijalnog kulturnog nasljeđa ogleda se i u njegovoj ulozi pokretača kulturne različitosti i garanta održivog razvoja, kako je i naglašeno u Preporuci UNESCO-a o zaštiti tradicionalne kulture i folklora iz 1989. godine, Opštoj deklaraciji UNESCO-a o kulturnoj različitosti iz 2001. godine i u Istanbulskoj deklaraciji iz 2002. godine. UNESCO je donio Konvenciju polazeći od pretpostavke da postoji sveopšta volja i zajednička briga da se zaštiti nematerijalno kulturno nasljeđe čovječanstva, prepoznajući da zajednice, posebno urođeničke zajednice, grupe i u nekim slučajevima pojedinci igraju važnu ulogu u proizvodnji, zaštiti, održavanju i ponovnom stvaranju nematerijalnog kulturnog nasljeđa, te tako pomažu jačanju kulturne različitosti i ljudske kreativnosti.

Zadatak Konvencije je poticanje čuvara i stvaralaca nematerijalnog kulturnog nasljeđa i davanje prioriteta revitalizaciji oblika kulturnog izražaja u njihovom autentičnom, odnosno tradicionalnom kontekstu. Posebno se ističe prvorazredna uloga lokalnog stanovništva i zajednice u stvaranju, održavanju, njegovanju i reprodukciji različitih tradicijskih izražaja i oblika koji su dio njihovog lokalnog, regionalnog, odnosno nacionalnog identiteta.

Konvencijom se potiče identifikacija, istraživanje, očuvanje, zaštita i promocija ovog nasljeđa, te intenzivnije upoznavanje sa različitim oblicima tradicije kao i revitalizacija različitih aspekata kulturnog nasljeđa. Ukazano je da je ova dimenzija kulturnog nasljeđa zajedničko bogatstvo, ali i da je osnovna odrednica kako kulturnog tako i nacionalnog identiteta.

UNESCO-va Konvencija u stavu 1, članu 2 nematerijalno kulturno nasljeđe definiše kao prakse, predstave, izraze, znanje, vještine, kao i instrumente, predmete, rukotvorine i kulturne prostore koji su povezani s tim, a koje zajednice, grupe i u nekim slučajevima pojedinci prihvataju kao dio svog kulturnog nasljeđa. Ovo nasljeđe se prenosi iz generacije u generaciju, a zajednice i grupe ga stalno iznova stvaraju kao reakciju na svoje okruženje, uzajamno djelovanje s prirodom i historijom, ono im pruža osjećaj identiteta i kontinuiteta, te se njime tako promoviše poštovanje kulturne raznolikosti i

The importance of the intangible cultural heritage also lies in its role as the “mainspring of cultural diversity and guarantee of sustainable development,” as stated in the preamble to the Convention and underscored by the 1989 UNESCO Recommendation on the Safeguarding of Traditional Culture and Folklore, the 2001 Universal Declaration on Cultural Diversity, and the 2002 Istanbul Declaration on Cultural Diversity. UNESCO adopted the Convention in the belief that there was a “universal will and common concern to safeguard the intangible cultural heritage of humanity,” recognizing “that communities, in particular indigenous communities, groups and, in some cases, individuals, play an important role in the production, safeguarding, maintenance and re-creation of the intangible cultural heritage, thus helping to enrich cultural diversity and human creativity.”

The purpose of the Convention is to support the guardians and creators of intangible cultural heritage and to make it a priority to revitalize forms of cultural expression in their authentic or traditional context. It highlights the primary role of local people and communities in the creation, maintenance, safeguarding and reproduction of various traditional expressions and forms that are part of their local, regional or national identity.

The Convention encourages the identification, study, preservation, protection and promotion of the intangible heritage, and calls for greater knowledge of the various forms taken by tradition, and for the revitalization of different aspects of the cultural heritage. It is the common heritage of humanity, as well as the basic determinant of both cultural and national identity.

Article 2 para. 1 of the UNESCO Convention defines the intangible cultural heritage as “the practices, representations, expressions, knowledge, skills – as well as the instruments, objects, artefacts and cultural spaces associated therewith – that communities, groups and, in some cases, individuals recognize as part of their cultural heritage. This intangible cultural heritage, transmitted from generation to generation, is constantly recreated by communities and groups in response to their environment, their interaction with nature and their history, and provides them with a sense of identity and continuity, thus promoting respect for cultural

ljudske kreativnosti⁷ koja je u skladu sa održivim razvojem.⁸

Drugim riječima, UNESCO-va definicija nematerijalno kulturno nasljeđe vidi kao “naučne procese naroda zajedno sa znanjem, vještinama i kreativnošću koji ih prožimaju i koje takvi procesi razvijaju [...] koji živim zajednicama pružaju osjećanje kontinuiteta i važni su za kulturni identitet, kao i za očuvanje kulturne raznovrsnosti i kulture čovječanstva”. Značaj nematerijalnog kulturnog nasljeđa prema spomenutoj Konvenciji ogleda se u omogućavanju pružanja zajednicama osjećaja pripadnosti, identiteta i kontinuiteta, te osjećaja uzajamnog poštovanja. Ono predstavlja međunarodnu sponu za razumijevanje i posrednik je za ostvarenje ljudskih prava, predstavlja živuće nasljeđe, čovjeka, zajednicu, sponu za razumijevanje među narodima i različitim kulturama, te je posrednik u isticanju sloboda i afirmacije ljudskih prava i svakako se nalazi u interakciji u odnosu na sintagmu održivog razvoja. (Žikić, 2006: 14) UNESCO-vom definicijom nematerijalno kulturno nasljeđe smatra se nizom posebnosti neke zajednice, grupe ljudi ili pojedinaca i iz tog niza proizilaze osnovni elementi ovog nasljeđa.

diversity and human creativity.”⁸ It deals with “such intangible cultural heritage as is compatible with . . . sustainable development.”⁹

In other words, the UNESCO definition sees the intangible cultural heritage as “peoples’ learned processes along with the knowledge, skills and creativity that inform and are developed by them, . . . [which] provide living communities with a sense of continuity with previous generations and are important to cultural identity, as well as to the safeguarding of cultural diversity and creativity of humanity.”¹⁰ As indicated by the Convention, the importance of the intangible heritage is that it provides communities with a sense of belonging, identity and continuity, and a feeling of mutual respect. It notes “the invaluable role of the intangible cultural heritage as a factor in bringing human beings closer together and ensuring exchange and understanding among them.” It is a means of affirming human rights and freedoms and is an important factor in its interaction with sustainable development. (Žikić, 2006: 14) The UNESCO definition regards the intangible cultural heritage as the set of distinctive features of a certain community, group of people or individual, from which the basic elements of the heritage are derived.

⁷ Prema Konvenciji nematerijalno kulturno nasljeđe mora biti u skladu s postojećim međunarodnim zakonima o ljudskim pravima i uzajamnom poštovanju među zajednicama, grupama i pojedincima.

⁸ Svega nekoliko godina je bilo potrebno da prođe od proglašenja prvog broja dobara dijelom svjetskog kulturnog nasljeđa da bi se pokazalo da je u pitanju potencijalno profitabilan fenomen. S jedne strane, vidovi nematerijalnog kulturnog nasljeđa čija je prezentacija javnosti već bila elaborirana na određeni način, predstavljaju potencijalno ekonomski lako iskoristivo kulturno dobro u smislu turističke atrakcije (Žikić, nav. djelo: 2006; 19). Dobar primjer za to je španski grad Elche sa proglašenjem nematerijalnog kulturnog nasljeđa “*Mystery Play of Elche*”. Radi se o sakralnoj muzičkoj drami o smrti, odnosno uznesenju Bogorodice koja se još od XV vijeka izvodi u katedrali u Elcheu i na ulicama ovog grada. Performans predstavlja živo svjedočanstvo o postojanju pozorišnih predstava tokom srednjeg vijeka u Evropi i poštovanja kulta Djevice (Marije). Performans se održava 14. i 15. avgusta. Iako je ovo mjesto proglašeno španskim nacionalnim spomenikom još 1931. godine, svjetsku slavu steklo je nakon stavljanja na Listu svjetskog kulturnog nasljeđa. Grad je u periodu održavanja manifestacije pun turista. Preuzeto: <http://www.unesco.org/culture/ich/index.php#TOC1> od 21. 7. 2009, <http://www.unesco.org/culture/ich/index.php?pg=00006> od 21. 6. 2009).

⁸ The Convention deals with “such intangible cultural heritage as is compatible with existing international human rights instruments, as well as with the requirements of mutual respect among communities, groups and individuals, and of sustainable development.”

⁹ Only a few years were to elapse between the inscription of the first properties as part of the world cultural heritage and the realization that they offered the potential for profit. Those forms of the intangible cultural heritage which were already being presented to the general public in one way or another were potentially easy to exploit economically as a tourist attraction (Žikić, op.cit, 2006, 19). A good example of this is the Spanish town of Elche, with the listing of the Mystery Play of Elche, “a sacred musical drama of the death, the passage into heaven (known as the Assumption) and the crowning of the Virgin Mary. Since the mid-fifteenth century it has been performed in the Basilica of Santa Maria and in the streets of the old city of Elche, situated in the region of Valencia. It is a living testimony of European religious theatre of the Middle Ages and of the cult of the Virgin. This theatrical performance, which is entirely sung, comprises two acts, performed on 14 and 15 August.” Though the town had been designated as a Spanish national monument in 1931, it became world-famous only after inscription on the World Heritage List, and is packed with tourists at the time of the performance. <http://www.unesco.org/culture/ich/RL/00018>

¹⁰ Translator’s note: from http://www.unesco.org/bpi/intangible_heritage/background.htm

Elementi nematerijalnog kulturnog nasljeđa

Definitor nematerijalnog kulturnog nasljeđa u UNESCO-voj Konvenciji o zaštiti ovog nasljeđa u nematerijalno kulturno nasljeđe uključuje forme kulturnog (samo)predstavljanja i izražavanja, kulturne navike, običaje, znanja i jezik, te se čini kao da prati neku vrstu predmetnog kataloga istraživanja koja se u etnologiji i antropologiji izučavaju više od posljednjih pedesetak godina. Najšire shvaćen pojam nematerijalnog kulturnog nasljeđa ne donosi novost u predmetnom smislu kada su u pitanju etnologija i antropologija, ali njegovo skretanje pažnje na duhovni, konceptualni, idejni i simbolički poredak onoga što se proučava otvara nove mogućnosti za međusobno unapređivanje interpretativnog i prezentacijskog domena rada. (Žikić, 2006: 11; Golubović, 2005: 67-75; Omčikus Bižić, 2005: 147-160)

S tim u vezi, izučavanje etnoloških fenomena na prostoru bivše Jugoslavije podrazumijevalo je sljedeće domene:

- materijalnu kulturu,
- duhovnu kulturu,
- socijalnu kulturu.

U okviru materijalne kulture istraživali su se tipovi kuća, okućnica, stočarski stanovi, poljoprivredne alatke i dr.

U okviru duhovne, odnosno nematerijalne kulture koja sadrži elemente nasljeđenog, ali i savremenog istraživali su se:

- godišnji vjerski običaji: krsna i seoska slava, imendan i rođendan, godišnje vatre; badnjak (panj, stablo, grana); božićnje zelenilo i slama; čestitanje; polaznik; ophodnik; igre u božićno i novogodišnje doba; ljuljanje, pokladni običaji; ophodi s maskom i dr.
- narodna vjerovanja i praznovjerice: vampir, vukodlak, vještice, vile suđenice, sveci zaštitnici; drveće u vjerovanjima i kazivanju, zlo oko, uroci; dŭga i zvijezde u vjerovanju; nijemi jezik i dr.

U okviru socijalne kulture, koja istovremeno ima i odlike nematerijalnog nasljeđa, istraživale su se:

- opšte pojave i običaji u društvenom životu: rođaci i njihovo oslovljavanje, nekrvno

Intangible cultural heritage domains

The definition of the intangible cultural heritage in the Convention includes forms of cultural self-representation and expression, customs, practices, knowledge and language, and thus seems to reflect a subject catalogue, as it were, of the research conducted in ethnology and anthropology for the past fifty years and more. Even the broadest understanding of the term intangible cultural heritage brings nothing new to the table as regards ethnology and anthropology, but in highlighting the spiritual, conceptual, ideational and symbolic order of the subject-matter, it offers new opportunities for mutual advancement of its interpretation and presentation. (Žikić, 2006: 11; Golubović, 2005: 67-75; Omčikus Bižić, 2005: 147-160)

In this regard, the study of ethnological phenomena in ex Yugoslavia covered the following fields:

- material culture
- intangible culture
- social culture.

Material culture covered types of houses, homesteads, farms, agricultural tools and so on. Intangible culture, with both inherited and contemporary elements, covered the fields of:

- annual religious customs, christenings, village fetes, name days and birthdays, bonfire nights, Christmas Eve (Yule logs), Christmas trees, congratulations, graduation ceremonies, pageants, Christmas and New Year games, swings, Shrove Tuesday, masked processions etc.
- folk beliefs and superstitions: vampires, werewolves, witches, fairy godmothers, patron saints; trees in beliefs and stories, the evil eye, bewitchments; beliefs concerning the rainbow and the stars; being struck dumb; etc.

The study of social culture, which also has features of the intangible heritage, included:

- common phenomena and customs in social life: relatives and how to address them, relatives by marriage rather than blood, greetings, the customs of moving in one's circle, women's celebrations and privileges, etc.

srodstvo, pozdravljanje, običaji kretanja u krug, podjela po dobu, ženske svečanosti i povlastice i dr.,

- obroci i jela, pića i pravljenje alkohola,
- poljoprivreda,
- stočarstvo,
- porodična zadruga i dr.

Prema definiciji UNESCO-ve Konvencije o nematerijalnom kulturnom nasljeđu u članu 2, stavu 2 njeni elementi su:

- usmena predaja i izrazi, uključujući jezik kao sredstvo komunikacije nematerijalnog kulturnog nasljeđa,
- izvedbene (scenske) umjetnosti kao što su tradicionalna muzika, ples i teatar,
- običaji, rituali i svečanosti,
- znanje i vještine vezane uz prirodu i svemir,
- tradicionalni zanati.

Usmena predaja i izrazi, uključujući jezik kao sredstvo komunikacije nematerijalnog kulturnog nasljeđa

Usmena predaja i izrazi podrazumijevaju velik i različit broj tradicionalnih formi kakve su poslovice, zagonetke, priče, stihovi, legende, mitovi, epske pjesme, bajalice, vračke, molitve, muzika, dramski nastupi. Usenom predajom i izrazima prenose se znanja, vrijednosti i kolektivno pamćenje. Forme usmene predaje mogu biti dvojake. U nekim zajednicama one su dostupne svima, dok su u drugim dostupne samo određenim grupama, naprimjer odraslim ženama, lovcima, ratarima i sl. S druge strane, u mnogim društvima izvedbena usmena predaja može biti visoko cijenjeno zanimanje koje izvode profesionalni izvođači koji se često smatraju čuvarima kolektivnog pamćenja. Osnovna karakteristika formi usmene predaje i izraza je različitost i neponovljivost. Svaka sljedeća prezentacija forme usmene predaje ili izraza se razlikuje od prethodne ili naredne. Ovakva promjena je uslovljena ne samo postojanjem različitih interpretatora, nego ona zavisi i od konteksta ponavljanja usmene predaje ili izraza, inspiracije i improvizacije izvođača. Time je usmena predaja izuzetno vitalna i atraktivna, ali također i veoma krhka jer njen opstanak zavisi od neprekinutog lanca prenosa. Interesantno je

- food and drink, and the production of alcohol
- agriculture
- livestock breeding
- the extended family, etc.

Article 2 para. 2 of the Convention states that the intangible cultural heritage “is manifested, inter alia, in the following domains:

- oral traditions and expressions, including language as a vehicle of the intangible cultural heritage;
- performing arts;
- social practices, rituals and festive events;
- knowledge and practices concerning nature and the universe;
- traditional craftsmanship.”

Oral traditions and expressions, including language as a vehicle of the intangible cultural heritage

The oral traditions and expressions domain encompasses an enormous variety of spoken forms including proverbs, riddles, tales, nursery rhymes, legends, myths, epic songs and poems, charms, prayers, chants, songs, dramatic performances and more. Oral traditions and expressions are used to pass on knowledge, cultural and social values and collective memory. They play a crucial part in keeping cultures alive.

Some types of oral expression are common and can be used by entire communities while others are limited to particular social groups, only men or women, perhaps, or only the elderly. In many societies, performing oral traditions is a highly specialized occupation and the community holds professional performers in the highest regard as guardians of collective memory.

The fundamental characteristics of forms of oral tradition and expressions are their diversity and unrepeatability. Because they are passed on by word of mouth, oral traditions and expressions often vary significantly in their telling. Stories are a combination – differing from genre to genre, from context to context and from performer to performer – of reproduction, improvisation and creation. This combination makes them a vibrant and colourful form of expression, but also fragile, as their viability depends on an uninterrupted chain

da se UNESCO-vom Konvencijom jezik kojim se usmena tradicija prenosi ne štiti, ali se on prihvaća kao originalno sredstvo (sredstvo komunikacije) kojim se prenosi neka od usmenih tradicionalnih formi.⁹

Izvedbene (scenske) umjetnosti kao što su tradicionalna muzika, ples i teatar

Izvedbene (scenske) umjetnosti podrazumijevaju sljedeće forme: vokalnu ili instrumentalnu muziku, ples, pozorište, ali i brojne druge izvedbene forme poput pantomime, različitih verzija pjevanja i oblika pripovijedanja. Izvedbena umjetnost podrazumijeva različitost kulturnih izraza koji zajedno svjedoče o ljudskoj kreativnosti. Također, različite forme scenske umjetnosti mogu biti prisutne u mnogim elementima nematerijalnog kulturnog nasljeđa.

Muzika je jedan od najčešćih oblika izvedbene umjetnosti i svojstvena je svakoj ljudskoj zajednici. Njena osnovna karakteristika je prisutnost u svim elementima nematerijalnog kulturnog nasljeđa kao što su rituali, svečani događaji, usmena predaja. Pronalazi se u svim kontekstima – profanim i sakralnim, klasičnim i popularnim, usko je povezana sa radom i zabavom, ali isto tako je vezana za politiku i ekonomiju u smislu pjevanja o istorijskim događajima i ličnostima ili prilikom razmjene dobara. Također, muzika je sastavni dio svih važnih momenata u životu čovjeka kao što su rođenje, vjenčanje, pogreb, običaji prilikom inicijacije, običaji vezani za različite vrste zabave ili društvene prakse.

of transmission of traditions from one generation of performers to the next. Strangely, the UNESCO Convention does not protect language, by which oral tradition is transmitted, but regards it as an original means of communication by which some oral traditional forms are transmitted.¹¹

The performing arts, such as traditional music, dance and theatre

The performing arts consist of vocal or instrumental music, dance, theatre and many other forms such as pantomime, various kinds of singing or chanting, and story-telling. They include numerous cultural expressions that reflect human creativity and that are also found, to some extent, in many other intangible cultural heritage domains.

Music is perhaps the most universal of the performing arts and is found in every society, most often as an integral part of other performing art forms and other domains of intangible cultural heritage including rituals, festive events or oral traditions. It can be found in the most diverse contexts: sacred or profane, classical or popular, closely connected with work or entertainment. There may also be a political or economic dimension to music: it can recount a community's history, sing the praises of a powerful person and play a key role in economic transactions. The occasions on which music is performed are just as varied: marriages, funerals, rituals and initiations, festivities, all kinds of entertainment as well as many other social functions.

Dance, though very complex, may be described simply as ordered bodily movements, usually performed to music. Apart from its physical

⁹ Zaštita i očuvanje jezika kao sredstva komunikacije su veoma važni za sve elemente nematerijalnog kulturnog nasljeđa, ali se čini da su za očuvanje usmene predaje i izraza od neprikosnovenog značaja. Gubitak i zaborav jezika neke zajednice neminovno dovodi do prekida prenošenja usmene tradicije. Iz tog razloga usmeno prenošenje tradicije putem pjesama, priča, zagonetki, rima, utiče na samo očuvanje jezika. S tim u vezi UNESCO je pokrenuo program pod nazivom "Ugroženi jezici" kojim se promovise očuvanje višejezičnosti i zaštite maternjeg jezika. Cilj je učenje maternjeg jezika ili dijalekata u školama (UNESCO *Endangered languages programme* 2006-2007; 1-16), <http://www.unesco.org/culture/ich/index.php?pg=53> od 23. 7. 2009. http://portal.unesco.org/culture/en/ev.php-URL_ID=36847&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html

¹¹ The protection and preservation of language as a means of communication is very important for every element of the intangible cultural heritage, but would seem to be of absolute importance for the preservation of oral traditions and expressions. The loss of a community's language, and its consequent consignment to oblivion, inevitably puts an end to the transmission of oral tradition. As a result, oral transmission of tradition by songs, poems, stories, riddles and rhymes has an impact on the preservation of language itself. In this regard, UNESCO has launched an Endangered Languages Programme to promote and preserve linguistic diversity and multilingualism while respecting mother tongues. The aim is to teach mother tongues or dialects at school (UNESCO *Endangered Languages Programme* 2006-2007; 1-16). http://portal.unesco.org/culture/en/ev.php-URL_ID=36847&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html

Ples može pojednostavljeno biti definisan kao tjelesni izraz, odnosno kretnja uz muzičku i pjevačku pratnju ili bez njih. Pored fizičkog aspekta (ritmički pokreti, koraci, gestovi), ples često predočava mišljenje ili raspoloženja, te ilustruje određeni događaj ili svakodnevnu radnju (naprimjer religiozni plesovi, plesovi sa prikazom scena iz lova, rata ili seksualne aktivnosti).¹⁰

Tradicionalni teatar omogućava kombinaciju glume, pjevanja, igre i muzike, dijaloga, priča i recitovanja, ali isto tako uključuje i lutkarstvo i sve oblike pantomime. Ono se ne može shvatiti kao "predstava" koja se uobičajeno izvodi na pozornici jer se brojne tradicionalne predstave ne izvode za publiku, već imaju neki drugi cilj i tako pripadaju drugom segmentu tradicije.¹¹

Konvencija o zaštiti nematerijalnog kulturnog nasljeđa u sastav izvedbenih (scenskih) umjetnosti, pored muzike, plesa i tradicionalnog teataru uključuje i sve instrumente koji su njima u službi. To uključuje muzičke instrumente, kostime i tradicionalno odijelo sa pratećim ukrasima, kulise i rekvizite, ali isto tako i mjesta – kulturni prostori (prirodni ili sagrađeni) na kojima se scenska umjetnost izvodi.¹²

Običaji, rituali i svečanosti

Običaji, rituali i svečanosti predstavljaju aktivnosti vezane za život određene zajednice. Cilj njihovog izvođenja i održavanja je potvrda identiteta korisnika. Izvođenje može biti javno ili individualno, a vezano je uz životni ciklus pojedinca ili grupe ljudi, uz poljoprivredni kalendar i godišnja doba. Običaji, rituali i svečanosti podrazumijevaju brojne elemente kao što su: obredi obožavanja; obredi vezani uz životni ciklus pojedinca: rođenje, vjenčanje i smrt; zakletve i

aspect, the rhythmic movements, steps and gestures of dance often express a sentiment or mood or illustrate a specific event or daily act, such as religious dances and those representing hunting, warfare or sexual activity.¹²

Traditional theatre performances usually combine acting, singing, dance and music, dialogue, narration or recitation but may also include puppetry or pantomime. These arts, however, are more than simply "performances" for an audience; they may also play crucial roles in culture and society, such as songs sung while carrying out agricultural work or music that is part of a ritual. They therefore belong to a different domain of tradition.¹³

The instruments, objects, artefacts and spaces associated with cultural expressions and practices are all included in the Convention's definition of intangible cultural heritage. In the performing arts this includes musical instruments, masks, costumes and other body decorations used in dance, and the scenery and props of theatre. Performing arts are often performed in specific places; when these spaces are closely linked to the performance, they are considered cultural spaces by the Convention.¹⁴

Social practices, rituals and festive events

Social practices, rituals and festive events are habitual activities that structure the lives of communities and groups and that are shared by and relevant to many of their members. They are significant because they reaffirm the identity of those who practise them as a group or a society and, whether performed in public or private, are closely linked to important events. Social, ritual and festive practices may help to mark the passing of the seasons, events in the agricultural calendar or the stages of a person's life.

¹⁰ Pored UNESCO-a, snažnu ulogu u očuvanju plesa kao elementa nematerijalnog kulturnog nasljeđa ima CIOFF (*Council of Organizations for Folklore Festivals and Folk Art*) i IOV (*International Organization of Folk Art*).

¹¹ Naprimjer, predstavljanje običaja vezanih uz zemljoradničke poslove kada se izvode određene radnje da bi godina bila plodnija, da bi prestala suša ili kiša, običaji vezani uz životni ciklus čovjeka (rođenje, krštenje, vjenčanje, smrt), stilizovani prikaz epova i sl.

¹² <http://www.unesco.org/culture/ich/index.php?pg=54> od 23. 7. 2009.

¹² As well as UNESCO, other bodies that play an important part in the preservation of dance as an element of the intangible heritage are CIOFF (*Council of Organizations for Folklore Festivals and Folk Art*) and IOV (*International Organization of folk Art*).

¹³ Examples of this would be the customs associated with agriculture, when certain actions are performed to ensure that the harvest is abundant, to bring an end to drought or rain, and customs associated with rites of passage (birth, baptism, marriage, death), the stylized performance of epics, and so on.

¹⁴ <http://www.unesco.org/culture/ich/index.php?pg=54>

vjernost; običajno pravo; tradicionalne igre i sportovi; srodstvo i ritualni obredi srodstva; kulinarske tradicije; polno specifične socijalne prakse, lov, ribolov i tradicionalna znanja i mnoge druge. U sastavu ovog elementa nematerijalnog kulturnog nasljeđa nalaze se i posebni gestovi i riječi, pjesme i plesovi, posebna odjeća, procesije, kult žrtve i pripremanja posebne obredne hrane. Očuvanje ovog domena nematerijalnog kulturnog nasljeđa isključivo zavisi od obilježavanja (practiciranja).

Znanje i vještine vezane uz prirodu i svemir

Znanja i vještine vezane uz prirodu i svemir uključuju znanja, vještine, iskustva i predstave zajednica o njihovom prirodnom okruženju. Ovaj element nematerijalnog kulturnog nasljeđa tijesno je povezan sa drugim njenim elementima i izražava se putem jezika, usmene tradicije, scenskim prikazima, kroz narodnu medicinu, društvene običaje i organizaciju. Područje obuhvata brojna tradicionalna ekološka znanja, etnobiologiju, etnobotaniku, etnozoologiju, narodnu medicinu i rituale vezane uz nju, meteorologiju, znanja o svemiru i nebeskim tijelima.

Tradicionalni zanati

Tradicionalni zanati podrazumijevaju različite privredne oblike izrade odjeće i nakita kojima se tijelo štiti ili ukrašava, izradu nošnje i rekvizita potrebnih za održavanje festivala i scenskih izvedbi, izgradnju objekata različite namjene, tradicionalni transport i prenos dobara, dekorativnu umjetnost, izradu muzičkih predmeta i pribora koji se koristi u domaćinstvu, izradu igračaka i alata potrebnih u različitim zanatskim radnjama. Mnogi od ovih predmeta su kratkog vijeka trajanja, namijenjeni za jednokratnu upotrebu, dok se mnogi od njih smatraju dragocjenim i prenose se iz generacije u generaciju.

Zaštita tradicionalnih zanata čini se najopipljivijim segmentom nematerijalnog kulturnog nasljeđa. Međutim, Konvencija o očuvanju nematerijalnog kulturnog nasljeđa nije usmjerena na očuvanje tradicionalnih zanata kao privredne i

Social practices, rituals and festive events involve a dazzling variety of forms: worship rites; rites of passage; birth, wedding and funeral rituals; oaths of allegiance; traditional legal systems; traditional games and sports; kinship and ritual kinship ceremonies; settlement patterns; culinary traditions; seasonal ceremonies; practices specific to men or women only; hunting, fishing and gathering practices and many more. They also include a wide variety of expressions and physical elements: special gestures and words, recitations, songs or dances, special clothing, processions, animal sacrifice, special food.

The preservation of this domain of the intangible cultural heritage depends wholly on its being practised.

Knowledge and practices concerning nature and the universe

Knowledge and practices concerning nature and the universe include knowledge, knowhow, skills, practices and representations developed by communities by interacting with the natural environment. These ways of thinking about the universe are expressed through language, oral traditions, feelings of attachment towards a place, memories, spirituality and worldview.

This domain includes numerous areas such as traditional ecological wisdom, indigenous knowledge, knowledge about local fauna and flora, traditional healing systems, rituals, beliefs, initiatory rites, cosmologies, shamanism, possession rites, social organisations, festivals, languages and visual arts, meteorology, and knowledge of the universe and the heavenly bodies.

Traditional craftsmanship

There are numerous expressions of traditional craftsmanship: tools; clothing and jewellery; costumes and props for festivals and performing arts; storage containers, objects used for storage, transport and shelter; decorative art and ritual objects; musical instruments and household utensils, and toys, both for amusement and education. Many of these objects are only intended to be used for a short time, such as those created for festival

proizvodne djelatnosti, nego na znanja i vještine koji su presudni za njihovu proizvodnju. Svi napori koji se poduzimaju da bi se stari zanati sačuvali ne trebaju biti usmjereni na objekte u kojima se proizvodnja odvija bez obzira na njihovu ljepotu i vrijednost, već na stvaranje uslova koji će omogućiti zanatlijama ili umjetnicima da nastavu svoju proizvodnju, te da prenesu svoje znanje mlađim članovima zajednice.¹³

UNESCO je u cilju zaštite i održanja ovog elementa nematerijalnog kulturnog nasljeđa pokrenuo program *Award of Excellence* 2003. godine.¹⁴

Cilj UNESCO-ve Konvencije o zaštiti nematerijalnog nasljeđa je zaštita ovog nasljeđa, odnosno njegovih elemenata od daljeg propadanja i nestajanja. Da bi se ovo nasljeđe moglo zaštititi neophodno je definisati mjere zaštite kojima bi se spriječilo njihovo dalje uništenje.

Međunarodna pravna zaštita nematerijalnog kulturnog nasljeđa

Predmet istraživanja nematerijalnog kulturnog nasljeđa je nematerijalan, neopipljiv proizvod duha jednog naroda i kao takav podložan je stalnim promjenama. Promjena bi se mogla označiti kao neprekidni razvoj ljudskog društva u skladu sa njegovim socijalnim, ekonomskim i tehnološkim napretkom. Društvena zajednica veoma brzo prihvata novonastale i ponuđene promjene, posebno u vremenu globalizacije, i napušta, odnosno vremenom zaboravlja ranije upotrebljavane kulturne obrasce, navike, znanja, vještine i prakse. Nestajanje različitih elemenata nematerijalnog kulturnog nasljeđa izazvano je brzom urbanizacijom, migracijom stanovništva, industrijalizacijom, ekološkim promjenama, individualizacijom, zvaničnim

rites, while others may become heirlooms that are passed from generation to generation.

Traditional craftsmanship is perhaps the most tangible manifestation of intangible cultural heritage. However, the 2003 Convention is mainly concerned with the skills and knowledge involved in craftsmanship rather than the craft products themselves. Rather than focusing on preserving craft objects, safeguarding attempts should instead concentrate on encouraging artisans to continue to produce craft and to pass their skills and knowledge onto others, particularly within their own communities.¹⁵

In 2003, with a view to protecting and preserving this domain of the intangible cultural heritage, UNESCO introduced the Award of Excellence for Handicrafts.¹⁶

The aim of the UNESCO Convention on the Safeguarding of Intangible Cultural Heritage is to safeguard it. Safeguarding means introducing measures to ensure its viability and prevent its further decline.

International statutory protection of the intangible cultural heritage

The object of research into the intangible cultural heritage is the immaterial, intangible products of the human spirit of a given people, and is thus subject to constant change. This could be defined as the constant evolution of human society in line with its social, economic and technological progress. A social community is quick to embrace novelty and change, particularly in this age of globalization, and to abandon or forget earlier cultural patterns, customs, knowledge, skills and practices. The erosion of the intangible cultural heritage is the result of rapid urbanization, population movements, industrialization, environmental

¹³ <http://www.unesco.org/culture/ich/index.php?pg=57> od 23. 7. 2009.

¹⁴ Program je osnovan sa ciljem podupiranja zanatlija u korištenju tradicionalnih znanja, vještina i materijala kako bi se očuvali tradicionalni zanati, a time i podržala kulturna različitost. Nagradom su uspostavljeni standardi koji trebaju obezbijediti kvalitet proizvoda i njegovu međunarodnu promociju, a sa ciljem jačanja interesa za ovakve proizvode. Izgradnjom kapaciteta i promotivnim aktivnostima nastoji se pomoći zanatlijama i narodnim umjetnicima kako bi proizvodnja i proizvod postali održivi i omogućili dugoročno zapošljavanje. <http://www.unescobkk.org/index.php?id=2081> od 23. 7. 2009.

¹⁵ <http://www.unesco.org/culture/ich/index.php?pg=57>

¹⁶ The programme encourages craft-workers to use traditional skills and materials to ensure the perpetuation of traditional knowledge while acknowledging the importance of innovative and marketable designs. By setting quality standards for handicrafts, raising international awareness and promoting innovations to keep the products relevant and competitive, the Award aims to strengthen the interest for these crafts. Capacity-building and promotional activities also help artisans sustain a more viable livelihood and long-term employment. <http://www.unescobkk.org/index.php?id=2081>

obrazovanjem, rastućim uticajem zvaničnih religija. Pored ovih elemenata, na nestajanje nematerijalnog kulturnog nasljeđa neke zajednice utiču i masovni mediji i turizam, s tim da uloga ova dva elementa može biti dvojaka, pozitivna i negativna. Pozitivna strana uticaja masovnih medija – knjiga, časopisa, radija, televizije i interneta odnosi se na zaštitu ovog nasljeđa u smislu bilježenja, odnosno dokumentovanja nekog elementa nematerijalnog kulturnog nasljeđa¹⁵ i na širenje raspona njihovog uticaja, dok se negativna strana ogleda u njihovom nestajanju.¹⁶ Dvojak uticaj turizma na nematerijalno kulturno nasljeđe ogleda se u djelovanju turističkih zajednica. Turističke zajednice ovo nasljeđe vide kao odličan potencijal za razvoj turizma, tako da ga nastoje aktivno uključiti u svoju ponudu. Ovim turistička zajednica može doprinijeti oživljavanju običaja, ali isto tako može uticati i na njegovu vulgarizaciju u smislu prilagođavanja turističkim zahtjevima. Da bi turistička ponuda bila atraktivna i shvatljiva posmatraču, često se pribjegava njenom dotjerivanju ili skraćivanju. Time ona gubi na svojoj originalnosti, zaboravljaju se razlozi njenog stvarnog izvođenja, gube se osnovni elementi koji su važni za tradiciju, a ona počinje da služi isključivo zabavi.¹⁷

¹⁵ Naprimjer, kod usmene predaje kao elementa nematerijalnog kulturnog nasljeđa digitalno doba daje mogućnost snimanja ne samo izvornog prenosa kao što je intonacija, nego i mnoge druge varijante kao što su interakcija između izvođača i publike, gestovi, mimika i slično. Prilikom zaštite pažnja treba biti usmjerena na očuvanje socijalne funkcije ovog elementa nematerijalnog kulturnog nasljeđa i produžavanje uloge u svakodnevnom životu ili bar u nekim posebnim trenucima. Konvencija o zaštiti nematerijalnog kulturnog nasljeđa preporučuje zaštitu usmene predaje kao procesa, a ne proizvoda određene zajednice, odnosno grupacije ljudi.

¹⁶ Prenos pojedinih elemenata nematerijalnog kulturnog nasljeđa najčešće se među grupom odvijao tokom časova dokolice koji su danas obično zamijenjeni gledanjem televizije, internetom i sl. Nekadašnje pjevanje ljubavnih pjesama prilikom udvaranja, naprimjer, zamijenjeno je slušanjem muzike, a televizija sve češće služi kao babysitter.

¹⁷ Primjer tome su brojna plesna (folklorna) izvođenja i *World music*. Danas folklorna izvođenja najčešće više nemaju vezu sa originalnim postojanjem i izvođenja nekog koraka i njegovog značenja. Fenomen *World music*, koji uprkos tome što potiče kulturne razmjene i kreativnost koja obogaćuje međunarodne umjetničke scene, problematičan je zbog svoje standardizacije i pružanja iskrivljenih efekata.

changes, individualization, official education, and the growing influence of official religions. Other features that contribute to the decline of the intangible cultural heritage are the mass media and tourism, both of which may have positive as well as negative impacts. The positive aspect of the influence of the mass media – books, periodicals, radio, television and the internet – relates to the protection of the intangible heritage by recording or documenting certain of its features¹⁷ and widening the range of their influence, whereas the negative face is reflected in their disappearance.¹⁸ The dual impact of tourism on the intangible cultural heritage is to be seen in the actions of tourist agencies, which see its excellent potential for tourism development, and actively seek to incorporate it into the range of tourist attractions on offer. This can help to revive old customs, but can also have the effect of vulgarizing them by adapting them to suit the requirements of tourism. To make a tourist attraction more appealing to the public, and more readily understandable, it is often spruced up or abbreviated, with a consequence loss of authenticity. The original reasons for its performance are forgotten, and the basic elements that were important for the tradition are lost;¹⁹ it begins to be turned into pure entertainment.

¹⁷ For example, in the case of oral traditions as one of the domains of the intangible cultural heritage, the digital age makes it possible to record not only original features such as intonation, but also other aspects, such as the interaction between performer and audience, gestures, mimicry and so on. Protection should focus on preserving the social function of this domain of the intangible cultural heritage and in prolonging its role in daily life, or at least in certain specific moments. The Convention on the Safeguarding of Intangible Cultural Heritage recommends protecting oral tradition as a process, not as the product of a certain community or group of people.

¹⁸ The transmission of various features of the intangible cultural heritage usually takes place in the group during leisure time, which these days usually means watching television, surfing the net and so on. For example, the old custom of singing love songs as part of courting has been replaced by listening to music, while television is increasingly used as a babysitter.

¹⁹ Examples of this are the many folklore performances and world music. Folklore performances nowadays seldom have any connection with the original existence and performance of a certain step and its meaning. The world music phenomenon, though it encourages cultural exchange and creativity and thus enriches the international art scene, is problematic on account of its standardization and the distorted effects it offers.

S druge strane, uprkos globalizaciji, postoji želja za očuvanjem vlastite tradicije kao uspomene na pretke, ali i dokaza vlastite posebnosti. Izučavanje i bilježenje različitih elemenata duhovne kulture nije dovoljno. Da bi proizvod duha jednog naroda ostao duže živ, neophodna je njegova zaštita.

Sprovođenje mjera zaštite nematerijalnog kulturnog nasljeđa je novija kategorija zaštite nasljeđa, za razliku od sprovođenja mjera zaštite materijalnog kulturnog nasljeđa. To je razumljivo ako se uzme u obzir da je UNESCO-va Konvencija o zaštiti kulturnog i prirodnog nasljeđa usvojena 1973. godine, a Konvencija o zaštiti nematerijalnog kulturnog nasljeđa 2003. godine. S druge strane, moguće je reći da zaštita nematerijalnog kulturnog nasljeđa ipak postoji od ranije, iako se ne odnosi isključivo na njegovu zaštitu. Ovdje se misli na zaštitu autorskih prava,¹⁸ zaštitu prava manjinskih grupa stanovništva¹⁹ i UNESCO-vu Konvenciju o mjerama za zabranu i sprečavanje nedozvoljenog uvoza, izvoza i prenosa svojine kulturnih dobara iz 1970. godine.²⁰

Pravna zaštita nematerijalnog kulturnog nasljeđa u pravom smislu riječi započela je 1973. godine kada je vlada Bolivije predložila UNESCO-u zaštitu i promociju folklor. Od tada pa do 2003. godine, kada je usvojena UNESCO-va Konvencija o zaštiti nematerijalnog nasljeđa, predlagane su i usvajane različite preporuke o zaštiti ovog nasljeđa. Međutim, Konvencija predstavlja prvi obvezujući višestrani instrument za očuvanje nematerijalnog kulturnog nasljeđa, te obogaćuje i dopunjuje postojeće međunarodne sporazume, preporuke i rezolucije. Konvencija donosi precizne odrednice

On the other hand, despite globalization, people want to preserve their own tradition as a memento of their forebears as well as evidence of their own distinctiveness. The study and recording of various aspects of the intangible culture are not enough. If the products of the human spirit of a given community are to live on, they must be protected.

Taking steps to protect the intangible cultural heritage is a recent form of heritage protection, unlike that of the material cultural heritage. This is not surprising, given that the World Heritage Convention was adopted in 1973, while the Convention on the Safeguarding of Intangible Cultural Heritage was not adopted until 2003. On the other hand, it could be said that the protection of the intangible cultural heritage predates the Convention, though with instruments not relating solely to its protection. By this is meant copyright laws,²⁰ the protection of the rights of minorities,²¹ and the 1970 UNESCO Convention on the Means of Prohibiting and Preventing the Illicit Import, Export and Transfer of Ownership of Cultural Property.²²

The legal protection of the intangible cultural heritage in the true sense of the word began in 1973, when the government of Bolivia proposed that UNESCO protect and promote folklore. Between then and 2003, when the UNESCO Convention on the Safeguarding of Intangible Cultural Heritage was adopted, various recommendations for its protection were proposed and adopted. However, the Convention is the first binding, multi-party instrument for the safeguarding of the intangible heritage, supplementing and complementing existing international agreements, recommendations and resolutions. It provides precise

¹⁸ Godine 1967. održana je međunarodna Konferencija u Stokholmu na kojoj je u postojeću Bernsku konvenciju (od 1886. godine) o zaštiti književnih i umjetničkih djela dodat član koji se odnosi na zaštitu folklor. Bernska konvencija dopušta da država potpisnica Konvencije odredi ustanovu koja će predstavljati autora čiji je identitet nepoznat, a koja će štiti i ostvarivati njegova prava (Bernska konvencija o zaštiti književnih i umjetničkih djela 1886., posljednji put revidirana 1971. godine, član 15, stav 4a).

¹⁹ U okviru zaštite prava manjina pod nematerijalnim kulturnim nasljeđem misli se na pravo upotrebe vlastitog jezika, te na mogućnost praktikovanja kulturnih i vjerskih potreba.

²⁰ U ovoj Konvenciji se pod kulturnim dobrima podrazumijeva između ostalih i etnološki materijal (Konvencija o mjerama za zabranu i sprečavanje nedozvoljenog uvoza, izvoza i prenosa svojine kulturnih dobara, član 1, stav 2f).

²⁰ An international conference was held in 1967 in Stockholm, at which an article relating to the protection of folklore was added to the 1887 Berne Convention for the Protection of Literary and Artistic Works. The Berne Convention allows states parties to designate an institution to represent authors of whom the identity is unknown and to protect and enforce their rights (Berne Convention for the Protection of Literary and Artistic works, 1886, last revised in 1971, Article 15 para.4a).

²¹ In the context of minority rights, the protection of the intangible cultural heritage pertains to the right to use their own language and to their own cultural and religious practices.

²² In this Convention, cultural property includes ethnological material (Convention on the Means of Prohibiting and Preventing the Illicit Import, Export and Transfer of Ownership of Cultural Property, Article 1 para. 2f.).

i mjere zaštite ovog nasljeđa koje se preduzimaju na državnom i međunarodnom nivou.

Konvencijom je definisano da država potpisnica preduzima potrebne mjere kako bi obezbijedila zaštitu nematerijalnog kulturnog nasljeđa prisutnog na njenoj teritoriji, te ga identifikovala i definisala u smislu stvaranja Liste nematerijalnog kulturnog nasljeđa o kojoj UNESCO-u podnosi redovne periodične izvještaje. Pored ovoga, zadatak države potpisnice Konvencije je i da:

- a) usvoji opštu politiku čiji je cilj promocija funkcije nematerijalnog kulturnog nasljeđa u društvu i uključivanje zaštite tog nasljeđa u programe planiranja;
- b) odredi ili osnuje jedno ili više nadležnih tijela za zaštitu nematerijalnog kulturnog nasljeđa;
- c) unaprijedi naučne, tehničke i umjetničke studije, kao i istraživačke metodologije u cilju djelotvorne zaštite nematerijalnog kulturnog nasljeđa, posebno onog koje je u opasnosti;
- d) usvoji odgovarajuće pravne, tehničke, administrativne i finansijske mjere u cilju da:
 - potiče stvaranje ili jačanje institucija za obuku u području upravljanja nematerijalnim kulturnim nasljeđem i prenosa tog nasljeđa putem stručnih skupova i prostora namijenjenih za predstavljanje ili izražavanje;
 - obezbijedi pristup nematerijalnom kulturnom nasljeđu uz istovremeno poštovanje uobičajenih praksi koje utiču na pristup određenim oblicima takvog nasljeđa;
 - utemelji institucije za dokumentovanje nematerijalnog kulturnog nasljeđa i olakša pristup korisnicima.

Da bi se ovo nasljeđe zaštitilo od daljeg propadanja i revitalizovalo, Konvencija preporučuje da država potpisnica intenzivno radi na obrazovanju i podizanju svijesti stanovništva o značaju ovog nasljeđa, kao i na izgradnji kapaciteta koji bi uticali na njegovu zaštitu. S tim u vezi država potpisnica:

- a) obezbjeđuje priznavanje, poštovanje i podizanje vrijednosti nematerijalnog kulturnog nasljeđa u društvu, a posebno putem:
 - obrazovnih i informativnih programa, te programa u cilju podizanja svijesti usmjerenih na širu javnost, posebno mlade ljude;

definitions and specifies measures for the protection of the intangible heritage to be taken at the national and international level.

The Convention specifies that each state party shall take the necessary measures to ensure the safeguarding of the intangible cultural heritage present in its territory, and to identify and define its various elements by drawing up one or more inventories of the intangible heritage present in its territory. States parties are also required to:

- a) adopt a general policy aimed at promoting the function of the intangible cultural heritage in society, and at integrating the safeguarding of such heritage into planning programmes;
- b) designate or establish one or more competent bodies for the safeguarding of the intangible cultural heritage present in its territory;
- c) foster scientific, technical and artistic studies, as well as research methodologies, with a view to effective safeguarding of the intangible cultural heritage, in particular the intangible cultural heritage in danger;
- d) adopt appropriate legal, technical, administrative and financial measures aimed at:
 - fostering the creation or strengthening of institutions for training in the management of the intangible cultural heritage and the transmission of such heritage through forums and spaces intended for the performance or expression thereof;
 - ensuring access to the intangible cultural heritage while respecting customary practices governing access to specific aspects of such heritage;
 - establishing documentation institutions for the intangible cultural heritage and facilitating access to them.

In order to safeguard and revitalize the intangible heritage, the Convention calls upon states parties to “endeavour, by all appropriate means, to:

- (a) ensure recognition of, respect for, and enhancement of the intangible cultural heritage in society, in particular through:
 - educational, awareness-raising and information programmes, aimed at the general public, in particular young people;

- posebnih obrazovnih programa unutar zajednica i grupa na koje se ti programi odnose;
 - aktivnosti za izgradnju kapaciteta za zaštitu nematerijalnog kulturnog nasljeđa, posebno privrednih i naučnih istraživanja, i
 - neformalnih načina prenošenja znanja;
- b) informiše javnost o opasnostima koje prijetе ovom nasljeđu i o aktivnostima koje se obavljaju u sprovođenju ove Konvencije;
- c) unapređuje obrazovanje u svrhu zaštite prirodnih prostora i memorijalnih mjesta čije je postojanje potrebno za izražavanje nematerijalnog kulturnog nasljeđa.

Država potpisnica Konvencije nastoji obezbijediti najšire moguće učestvovanje zajednica, a u nekim slučajevima i pojedinaca koji stvaraju, održavaju i prenose ovo nasljeđe, te ih aktivno uključuje u svoje postupke.

Zaštita nematerijalnog kulturnog nasljeđa na međunarodnom nivou podrazumijeva donošenje Reprezentativne liste nematerijalnog kulturnog nasljeđa čovječanstva i Liste nematerijalnog kulturnog nasljeđa kojem je potrebna hitna zaštita. Također, međunarodni nivo zaštite nematerijalnog kulturnog nasljeđa podrazumijeva i sprovođenje različitih programa, projekata i aktivnosti. Jedan od najpoznatijih takvih UNESCO-ovih programa je "Living Human Treasures" kojem je cilj da se duhovno nasljeđe neke zajednice prenosi sa starijih na mlađe generacije.²¹

Dosadašnja pravna zaštita nematerijalnog kulturnog nasljeđa u Bosni i Hercegovini

Zakoni u oblasti zaštite kulturno-istorijskog i prirodnog nasljeđa u Bosni i Hercegovini mogu se u najširem smislu podijeliti na tri osnovne regulatorne grupe:

²¹ Podržavanje ovog programa na državnom nivou podrazumijeva usvajanje zakonskih ili regulativnih normi, identifikaciju i zaštitu nekog oblika nematerijalnog kulturnog nasljeđa, kao i imena nosilaca zaštite, te stvaranje komisije stručnjaka odgovornih za izbor kandidata za praćenje i implementaciju sistema zaštite, posebno u odnosu na prenos znanja i vještina.

- specific educational and training programmes within the communities and groups concerned;
- capacity-building activities for the safeguarding of the intangible cultural heritage, in particular management and scientific research; and
- non-formal means of transmitting knowledge;

b) keep the public informed of the dangers threatening such heritage, and of the activities carried out in pursuance of this Convention;

c) promote education for the protection of natural spaces and places of memory whose existence is necessary for expressing the intangible cultural heritage."

States parties shall also "endeavour to ensure the widest possible participation of communities, groups and, where appropriate, individuals that create, maintain and transmit such heritage, and to involve them actively in its management."

The safeguarding of the intangible cultural heritage at the international level entails the establishment of a Representative List of the Intangible Cultural Heritage of Humanity and a List of Intangible Cultural Heritage in Need of Urgent Safeguarding. It also entails the promotion of various programmes, projects and activities, one of the most prominent of which is the UNESCO Living Human Treasures programme, the aim of which is to transmit the knowledge and skills of talented tradition bearers and practitioners to the younger generations.²³

Statutory protection of the intangible cultural heritage in Bosnia and Herzegovina to date

The legislation governing the protection of the cultural and natural heritage in Bosnia and Herzegovina consists, broadly speaking, of three basic sets of regulations:

²³ For states parties, this means adopting legal or regulatory provisions, identifying and including in one or more inventories the selected intangible heritage elements and the names of their bearers, and creating a commission of experts responsible for selecting candidates and for monitoring the implementation of the system, especially with regard to the transmission of knowledge and skills.

- regulative koje se odnose na predmet zaštite nasljeđa u cjelini polazeći od definicije ovog pojma, uključujući, između ostalog, načine čuvanja i uslove korišćenja svih vrsta dobara;
- regulative koje se odnose na načine čuvanja i prezentacije pojedinih dijelova ili vrsta dobara kao što su zakoni o muzejskoj ili arhivskoj djelatnosti;
- regulative koje se odnose na uređenje i unapređenje prostora u okviru kojeg se kao integralni dio nalaze i objekti nasljeđa.

Pored navedenih regulativa, postoje i one koje se na posredan način bave pitanjem zaštite nasljeđa, kao što su krivični i carinski zakoni i zakoni vezani za trgovinu, ljudska prava, manjine, urbanizam i sl.

U Bosni i Hercegovini 1965. godine dolazi do usaglašavanja do tada različitih zakona o zaštiti prirode, spomenika i urbanističkog plana. Međutim, novi Zakon ne spominje termin "nasljeđe", već samo spomenike kulture ili prirode. Tako se spomenikom kulture smatraju nepokretne i pokretne stvari i grupe stvari koji su zbog svoje naučne, tehničke i druge vrijednosti kao kulturna dobra od posebnog značaja za društvenu zajednicu, ali i spomenici i spomen-obilježja istaknutih ličnosti i događaja iz revolucije i radničkog pokreta.²² Pored toga, ovaj Zakon ne poznaje spomeničke cjeline i arheološke lokalitete. U to vrijeme, u praksi, pošto su spomenici kulture nepokretne i pokretne stvari, služba zaštite pod ovaj pojam uvrštava sve ono što smatra vrijednim zaštite. Međutim, njene aktivnosti su usmjerene prvenstveno na izučavanje i eventualnu zaštitu dobara iz starijih perioda, odnosno zaštitu rjeđih, monumentalnijih i ugroženijih pojedinačnih objekata.

Svrha zaštite kulturnog i prirodnog nasljeđa je, prema ova dva zakona, očuvanje i obezbjeđenje uslova za pravilno i racionalno korišćenje objekata zaštite prema njihovoj namjeni, a u cilju zadovoljenja kulturnih potreba zajednice, te sprečavanje radnji koje bi posredno ili neposredno mogle promijeniti svojstva, oblik, značaj ili izgled objekta, odnosno njegov prirodni razvoj. Da bi se ova zaštita ostvarila, utvrđene su mjere zaštite i definisane su institucije koje zaštitu mogu sprovesti (opštinski, sreski i republički zavodi).

- regulations pertaining to heritage protection as a whole, ranging from a definition of the term to the manners in which all types of property shall be preserved and the conditions for their use;
- regulations pertaining to the preservation and presentation of individual parts or types of property, such as laws governing museum or archive work;
- regulations relating to the spatial planning and development of sites of which heritage properties form an integral part.

There are also regulations indirectly affecting heritage protection, such as criminal codes, customs laws, and laws governing trade and commerce, human rights, minorities, town and country planning, etc.

In 1965, the various laws governing the protection of nature and of monuments and the planning laws were harmonized in Bosnia and Herzegovina. However, the new law does not use the term "heritage," but merely refer to cultural or natural monuments. Cultural monuments are defined as immovable property and movable/portable objects that are of particular importance to society as cultural properties for their scientific, technical or other qualities, as well as monuments and memorials to prominent figures and events of the revolution and the workers' movement.²⁴ The law does not refer to groups of buildings or to archaeological sites. In practice, since cultural monuments consist of immovable and movable property, the heritage protection authority included under this umbrella term everything it considered worthy of protection. However, it focused mainly on the study and possible protection of properties dating from earlier historical periods and those that were rare, monumental or endangered.

According to these two laws, the purpose of protecting the cultural and natural heritage was to preserve protected properties and to ensure that the conditions were in place for their proper, cost-effective use with a view to meeting the cultural needs of the community and of preventing actions that might directly or indirectly impact on the features, form, significance or appearance of a property or its natural development, as the case may be. To achieve this, protection measures were

²² Službeni list SR BiH br. 31/65

²⁴ Official Gazette of SR BiH no. 31/65

Nakon što je SFR Jugoslavija ratifikovala UNESCO-vu Konvenciju o zaštiti kulturnog i prirodnog nasljeđa dolazi do izmjena u republičkim zakonskim regulativama koje se odnose na zaštitu nasljeđa. Tako bosanskohercegovački Zakon o zaštiti kulturno-istorijskog i prirodnog nasljeđa iz 1978. godine prvi put uvodi termin *nasljeđe*. Prema ovom zakonu, slično UNESCO-voj Konvenciji, nasljeđe ne obuhvata samo spomenike kulture (građevinsko-arhitektonske, fortifikacione i druge objekte i dijelove objekata), već i spomeničke cjeline (naselja, dijelovi naselja, grupe građevina i nekropole), arheološke lokalitete i spomen-obilježja. Pored navedenih, koji se u pravilu tretiraju kao nepokretna dobra, pojam nasljeđe obuhvata i djela iz oblasti likovnih i primijenjenih umjetnosti, zanatstva, tehnike, muzejski materijal, arhivsku građu, biblioteke, stare i rijetke knjige, film i filmsku građu.

Ovim zakonom je po prvi put omogućena zaštita nekih elemenata etnološkog nasljeđa kao što su, naprimjer, jezgra starih naselja ili stari zanati i njihovi proizvodi, iako se ono nije aktivno štitilo. Osnovna djelatnost zaštite ovog nasljeđa u zavodima trebala se odnositi na vođenje evidencije i dokumentacije o etnološkim spomenicima kulture. Konkretnih pravnih mjera ili fizičkih mjera zaštite nije bilo. Razlog ovakvom stanju je neangažovanje stručnjaka etnologa u radu zavoda, nepostojanje kriterija za selekciju etnoloških objekata ili predmeta, nepostojanje definicije etnološkog kulturnog dobra, te nepostojanje teorije o odnosu etnološke nauke i konzervatorske prakse. Dakle, ako se i štitio etnološki predmet ili objekat, u obzir je dolazio samo njegov materijalizovani oblik.

Zakonom iz 1978. godine utvrđena je obaveza valorizacije nasljeđa, a po prvi put javlja se i kategorizacija dobara (prva, druga i treća kategorija).

Zakon o kulturno-istorijskom i prirodnom nasljeđu iz 1985. godine, kada u bivšoj Jugoslaviji dolazi do proglašenja pojedinih lokaliteta svjetskim nasljeđem, definiše ova dobra na isti način kao i prethodni, s tim da novi Zakon mijenja kategoriju dobara i to tako da u I kategoriju ubraja i dobra sa liste svjetske baštine, a bliže kriterije kategorizacije utvrđuje odgovarajućim Pravilnikom.

Ovakvo zakonsko uređenje u oblasti zaštite kulturno-istorijskog i prirodnog nasljeđa dočekalo

established and defined by the institutions able to implement them (municipal, district and republic heritage protection authorities).

After the Socialist Federal Republic of Yugoslavia ratified the World Heritage Convention, the legislation of its republics governing heritage protection was amended. The 1978 Law on the Protection of the Cultural, Historical and Natural Heritage of Bosnia and Herzegovina introduced the term “heritage” for the first time. This law, much like the Convention itself, defines heritage as not only cultural monuments (architectural monuments, fortifications and other buildings or structures or parts thereof) but also sites (towns or townscapes, groups of buildings and necropolises), archaeological sites, and memorials. These are generally treated as immovable property. The term “heritage” also covered works of art (fine art and the decorative arts), crafts, works of technology, museum material, archive material, libraries, old and rare books, films and cinematic materials.

For the first time, this law provided for the statutory protection of certain elements of the ethnological heritage, such as the heart of old settlements, or old crafts and their products, though these were not actively protected. The basic activity concerning the protection of this type of heritage by the heritage protection authorities was maintaining records and documentation on ethnological cultural monuments; there were no specific legal or physical protection measures. The reasons for this were the failure to include professional ethnologists among the staff of these authorities, the absence of criteria for the selection of ethnological properties or objects and of a definition of an ethnological cultural property, and the lack of any theory on the relationship between ethnology as a discipline and conservation practice. As a result, even if an ethnological object or property was subject to statutory protection, this related only to its physical form.

The 1978 law introduced the requirement to accord value to heritage, and for the first time properties were categorized (categories or grades I, II and III).

The 1985 Law on the Cultural and Natural Heritage, passed at a time when certain sites in Yugoslavia were designated as world heritage, defined properties in the same way as the previous law, but amended the categories so that category

je rat u Bosni i Hercegovini koji je trajao od 1992. do 1995. godine.²³

Rat je prekinut potpisivanjem Opšteg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini. Ovim ugovorom Bosna i Hercegovina je podijeljena na dva entiteta, Federaciju Bosne i Hercegovine i Republiku Srpsku, te Distrikt Brčko. Pitanja iz oblasti kulture i kulturne politike nalaze se u nadležnosti entiteta, tako da su na snazi različite zakonske regulative.²⁴ Aneksom 8 ovog sporazuma definirana je oblast zaštite kulturno-istorijskog nasljeđa, kako nepokretnog tako i pokretnog. Međutim, Aneks 8 ne tretira pitanje zaštite nematerijalnog kulturnog nasljeđa.

Kako se etnološko nasljeđe najčešće vezuje uz pokretno kulturno-istorijsko nasljeđe, prema Zakonu o zaštiti i korišćenju kulturno-istorijskog i prirodnog nasljeđa²⁵ i Zakonu o kulturnim dobrima,²⁶ pokretno nasljeđe čine djela iz oblasti likovnih i primijenjenih umjetnosti, zanatstva, tehnike, muzejski materijal, arhivska građa, vrijedne biblioteke, stare i rijetke knjige, filmovi i filmski materijal. Njihova zaštita regulisana je različitim zakonskim aktima. Međutim, za predmet ovog rada interesantne su samo one regulative koje se odnose na zaštitu nematerijalnog

I covered properties on the World Heritage List, with more detailed criteria for categorization defined by the appropriate rulebook.

This legislation governing the protection of the cultural and natural heritage was in force when the 1992-1995 war broke out in Bosnia and Herzegovina.²⁵ The war was ended with the signing of the General Framework Agreement for Peace in Bosnia and Herzegovina, which divided Bosnia and Herzegovina into two entities, the Federation of Bosnia and Herzegovina and Republika Srpska, later joined by Brčko District. Matters relating to culture and cultural policy come under the jurisdiction of the entities, and as a result there are various legal regulations in force.²⁶ Annex 8 of the General Framework Agreement governs the protection of the cultural heritage, both immovable and movable, but not that of intangible cultural heritage.

Since the ethnological heritage is usually associated with movable cultural heritage, the Law on the Protection and Use of the Cultural and Natural Heritage²⁷ and the Law on Cultural Properties²⁸ define movable heritage as works of art and the decorative arts, crafts, technology, museum material, archive material, valuable libraries, old and rare books, films and cinematic materials. Their protection is governed by various legislative acts, but for the purposes of this paper only

²³ U tom periodu došlo je do uništenja ogromnog broja graditeljskog, ali i pokretnog nasljeđa. Prema nepotpunim podacima koje je 1995. godine izradio Zavod za zaštitu kulturno-istorijskog i prirodnog nasljeđa Federacije Bosne i Hercegovine, potpuno je uništeno 713 spomenika, a 554 spomenika su oštećena u tolikoj mjeri da su objekti izgubili funkciju (Hadžimuhamedović, Amra, *Naslijeđe Bosne i Hercegovine prije utvrđivanja Aneksa 8 Opšteg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini*. Komisija za očuvanje nacionalnih spomenika. Sarajevo, 2003, 25-27). Do danas nije utvrđen broj uništenog, oštećenog ili nestalog pokretnog nasljeđa.

²⁴ Na području Bosne i Hercegovine u oblasti zaštite kulturno-istorijskog nasljeđa na snazi je 9 zakona: Zakon o zaštiti kulturno-istorijskog i prirodnog nasljeđa Republike BiH iz 1985. godine (primjenjuje se samo na području Federacije BiH i 5 kantona koji nemaju zakon iz ove oblasti), Zakon o kulturnim dobrima Republike Srpske iz 1995. godine i dopunjeno izdanje iz 2008. godine, zakoni o sprovođenju odluka Komisije za očuvanje nacionalnih spomenika (3 harmonizovana zakona u FBiH, RS i Brčko Distriktu BiH) i 5 zakona o zaštiti kulturnog nasljeđa koje su usvojila zakonodavna tijela kantona: Zeničko-dobojskog, Zapadnohercegovačkog, Hercegovačko-neretvanskog, Unsko-sanskog i Kantona Sarajevo.

²⁵ Službeni list RBiH broj 20/85.

²⁶ Službeni glasnik Republike Srpske broj 11/95.

²⁵ Much of the built heritage was destroyed during the war, as well as many movable heritage objects. According to the incomplete data produced by the Institute for the Protection of the Cultural and Natural Heritage of the Federation of Bosnia and Herzegovina in 1995, 713 monuments were completely destroyed and 554 so badly damaged as to be unusable (Hadžimuhamedović, Amra, *Naslijeđe Bosne i Hercegovine prije utvrđivanja Aneksa 8 Opšteg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini*. Commission to Preserve National Monuments, Sarajevo, 2003, 25-27). The number of movable heritage objects destroyed, damaged or missing has not yet been determined.

²⁶ There are nine laws in force in Bosnia and Herzegovina governing heritage protection: the 1985 Law on the Protection of the Cultural and Natural Heritage of the Republic of BiH (applicable only in the Federation of BiH and the five cantons that have not passed their own laws in this field), the 1995 Law on Cultural Properties of Republika Srpska, amended in 2008, the laws governing the implementation of decisions of the Commission to Preserve National Monuments (three harmonized laws, in FBiH, RS and Brčko District), and the laws on heritage protection enacted by five cantons: Zenica-Doboj, Western Herzegovina, Herzegovina-Neretva, Una-Sana and Sarajevo cantons.

²⁷ Official Gazette of RBiH no. 20/85

²⁸ Official Gazette of Republika Srpska no. 11/95

nasljeđa. Na nivou države Bosne i Hercegovine ovakvi zakoni ne postoje, (Landry, 2002; Milinović, 2007) izuzev UNESCO-ve Konvencije za zaštitu nematerijalnog kulturnog nasljeđa i dokumenta Strategije kulturne politike Bosne i Hercegovine gdje se u poglavlju "Prioriteti i akcioni plan kulturne politike" navodi neophodnost usaglašavanja postojećih i donošenja novih propisa koji bi regulisali između ostalih i duhovno nasljeđe, te namjere u "ulaganje u istraživanje, osvjetljavanje i afirmaciju kulturne tradicije u korist budućnosti imajući pri tom u vidu činjenicu da je Bosna i Hercegovina veoma bogata kulturno-istorijskim spomenicima različitih vremenskih perioda i kultura, koje bi trebalo zaštititi, revitalizovati i stvoriti uvjete za njihovu novu prezentaciju i namjenu koja bi bila i finansijski samoodrživa, kao što je to, naprimjer, korišćenje ovakvih objekta i lokaliteta kao novih izazova za turizam, pa i za sitne privatne inicijative (trgovina specifičnog profila, ugostiteljstvo), u čemu se sastoji i podrška razvoju kulture kroz turističku valorizaciju kulturno-istorijske, prirodne, graditeljske i duhovne baštine Bosne i Hercegovine".²⁷ Važno je istaći da dokument Strategije, iako je usvojen nakon ratifikovanja UNESCO-ve Konvencije, ne poznaje termin nematerijalno kulturno nasljeđe, nego je i dalje u upotrebi termin duhovna baština.

Dakle, kao normativi i zakonski akti na državnom i entitetskom nivou vlasti u Bosni i Hercegovini se mogu izdvojiti:

- Bosna i Hercegovina:
Konvencija za zaštitu nematerijalnog kulturnog nasljeđa²⁸
Strategija kulturne politike Bosne i Hercegovine²⁹
- Federacija Bosna i Hercegovina:
Zakon o muzejskoj djelatnosti³⁰
Zakon o vlasničko-pravnim odnosima³¹
- Republika Srpska:
Zakon o muzejskoj djelatnosti³²

²⁷ Strategija razvoja kulturne politike BiH, 2008; 55.

²⁸ UNESCO, Paris 2003 – Ratifikovana u BiH 16. 7. 2008, Sl. glasnik BiH – Međunarodni ugovori, broj 8/08.

²⁹ Ministarstvo civilnih poslova Bosne i Hercegovine, septembar 2008.

³⁰ Službeni list BiH br. 6/76 i 12/87, 13/93, 13/94.

³¹ Službene novine Federacije BiH br. 6/98, 29/03.

³² Službeni glasnik Republike Srpske broj 89/08.

those relating to the intangible heritage are relevant. There are no such laws at the national (state) level of Bosnia and Herzegovina, (Landry, 2002; Milinović, 2007) other than the Convention on the Safeguarding of Intangible Cultural Heritage and Bosnia and Herzegovina's Cultural Policy Strategy document, which includes a section on "Priorities and Cultural Policy Action Plan," noting that existing laws must be harmonized and new regulations adopted to govern, among other things, the intangible heritage, and expressing the intention of "investing in research, interpretation and affirmation of cultural tradition for the benefit of the future, bearing in mind the fact that Bosnia and Herzegovina is very rich in cultural monuments of various periods and cultures, which should be protected and revitalized, and the conditions created for their renewed presentation and use, which should also be financially self-sustaining, such as, for example, using such properties and sites as new opportunities for tourism and for small-scale private initiatives (specialist retail outlets, catering facilities), which also constitutes support for the development of culture by according value to the cultural, natural, built and intangible heritage of Bosnia and Herzegovina for tourism purposes."²⁹ It should be noted that the Strategy, though adopted following ratification of the Convention, does not use the term "nematerijalno kulturno nasljeđe," but continues to refer to it as "duhovna baština" [see above, under Genealogy of the concept of intangible cultural heritage].

Relevant legislation and standards at the national (state) and entity levels in Bosnia and Herzegovina thus include:

- Bosnia and Herzegovina:
Convention for the Safeguarding of Intangible Cultural Heritage³⁰
Cultural Policy Strategy of Bosnia and Herzegovina³¹
- Federation of Bosnia and Herzegovina:
Law on the Operation of Museums³²
Law on Proprietary Rights³³

²⁹ BiH Cultural Policy Development Strategy, 2008; 55.

³⁰ UNESCO, Paris 2003 – Ratified in BiH 16. 7. 2008, Official Gazette of BiH – Treaties, no. 8/08.

³¹ Ministry of Civil Affairs of Bosnia and Herzegovina, September 2008.

³² Official Gazette BiH nos. 6/76 and 12/87, 13/93, 13/94.

³³ Official Gazette of the Federation of BiH no. 6/98, 29/03.

Zakon o osnovnim svojinsko-pravnim odnosima.³³

Zakon o muzejskoj djelatnosti ovo područje definiše kao sistematsko istraživanje, prikupljanje, čuvanje, stručnu obradu, proučavanje, zaštitu, izlaganje i publikovanje muzejske građe. Pod muzejskom građom se, između ostalog, navode i proizvodi ljudskog rada i duha (oruđa, oružja, odjevni i ukrasni predmeti i drugi materijalni proizvodi kućne radinosti, te umjetnička ostvarenja i drugi duhovni proizvodi), zatim predmeti, dokumenti i druga svjedočanstva o pojavama i procesima u društvu, životu i običajima ljudskih zajednica, životu i djelu istaknutih ličnosti, istorijskim zbivanjima, kulturnom, naučnom, političkom, ekonomskom, tehničkom razvoju, kao i drugi predmeti koji svjedoče o razvoju prirode i društva od praistorije do danas.³⁴

Dakle, ovim Zakonom se štiti etnološko nasljeđe, ali on ne poznaje termin nematerijalno kulturno nasljeđe, pa samim tim ne postoje definisane mjere njegove zaštite. U odnosu na etnološke predmete metodološki postupak rada u muzejima u praksi se svodi na ispitivanje pojave ili običaja, nabavku predmeta vezanog za istraživanu pojavu ili običaj, te izradu njegovog foto, fonografskog ili video zapisa. (Bratanova, 2004) Prikupljene predmete prati njihovo sistematizovanje u zbirke, redovno izlaganje i publikovanje. Podaci koji se odnose na narodnu religiju, društvene običaje i različite pojave (nematerijalno kulturno nasljeđe) obično se pohranjuju kao izvještaji kustosa u dokumentacioni centar ili arhiv muzeja i objavljuju se kao naučni tekstovi.

Međutim, ovakvim načinom zaštite, nematerijalno kulturno nasljeđe bilježi se i čuva onakvo kakvo se izvodilo u određenom trenutku na određenom prostoru. Prema UNESCO-voj Konvenciji o zaštiti ovog nasljeđa, nematerijalno kulturno nasljeđe neophodno je kvalitetno prezentovati u javnosti. Ovom prezentacijom otvara se novi segment djelatnosti muzeja. (Šola, 2002; Žikić, 2006: 11-23) Da bi do toga došlo neophodno je izmijeniti i prilagoditi niz zakonskih regulativa koje bi omogućile multisektorsko povezivanje, kao što je kultura, obrazovanje, turizam, zaštita

- Republika Srpska:
Law on the Operation of Museums³⁴
Law on Fundamental Proprietary Rights³⁵

The Law on the Operation of Museums defines the field it governs as the systematic research, collection, preservation, professional analysis and treatment, study, protection, display and publication of museum material. Museum material includes the products of human work and of the human spirit (tools, weapons, clothing, decorative objects and other cottage-industry products, works of art and other products of the mind), artefacts, documents and other evidence of social phenomena and processes and of the life and customs of human communities, the life and works of prominent figures, historic events, cultural, scientific, political, economic and technological advances, and other objects attesting to natural evolution and social development from prehistoric times to the present.³⁶

The Law does not therefore provide for the statutory protection of ethnological heritage, and since it does not recognize the term “intangible cultural heritage,” neither does it prescribe measures for its safeguarding. The methodological approach to ethnological artefacts in museums comes down in practice to the study of features or customs, the acquisition of objects associated with such study, and photographing them or making video or audio recordings. (Bratanova, 2004) Acquisition is accompanied by classifying them into collections, exhibiting and publishing them. Details relating to popular religion, social customs and various manifestations (intangible cultural heritage) are usually kept in the form of reports by curators in the museum’s documentation centre or archives, published as scholarly or scientific texts.

Nonetheless, this method of protection means that the intangible cultural heritage is recorded and preserved as may be at a specific time and place. The Convention requires the intangible cultural heritage to be properly presented to the general public. This opens up a new area in the operation of museums, (Šola, 2002; Žikić, 2006: 11-23) and for it to become reality, a number of legal

³³ Službeni glasnik RS br. 38/03. Osnovni zakon objavljen je u Sl. listu SFRJ br. 6/80, 36/90.

³⁴ Zakon o muzejskoj djelatnosti RS 89/08, član 7, stav V.

³⁴ Official Gazette of Republika Srpska no. 89/08.

³⁵ Official Gazette of RS no. 38/03. Basic Law published in Official Gazette of SFRY no. 6/80, 36/90.

³⁶ Law on the Operation of Museums of RS 89/08, Art. 7, para. V.

prirode, ekonomija i drugo. (Dragojević, 1999; Dragičević Šešić, 2002; Đukić Dojčinović, 2003; Mundy, 2003) Ovim bi se omogućilo da muzej kao aktivan čuvar nematerijalnog kulturnog naslijeđa razvija snažnu komunikaciju i saradnju sa brojnim ustanovama i institucijama različitih profila kako ne bi došlo do predstavljanja iskrivljene slike neke pojave i njene vulgarizacije.

Institucionalni okvir zaštite nematerijalnog kulturnog naslijeđa u Bosni i Hercegovini³⁵

Etnološki podaci o Bosni i Hercegovini prije XIX vijeka bazirani su na bilješkama koje zatičemo u djelima različitih putopisaca koji prolaze ovim prostorom, te na priložima pojedinih domaćih autora koji u časopisima objavljuju različite crtice iz narodnog života ili narodne pjesme.

Okupacijom Bosne i Hercegovine od strane Austro-Ugarske monarhije 1878. godine situacija se mijenja. Naime, u tom periodu počinje se intenzivnije javljati interesovanje stranaca za ovaj prostor. Objavljeni radovi u tom periodu uglavnom govore o do tada zapadnoj Evropi nepoznatoj, ali zanimljivoj građi. Autori ovih radova nisu imali isključivo naučne pretenzije, nego su upoznavanjem stanovništva i kraja doprinosili stvaranju uslova za veću eksploataciju prirodnih dobara Bosne i Hercegovine. Najznačajniji momenat ovog perioda za ukupnu nauku u Bosni i Hercegovini je osnivanje Zemaljskog muzeja u Sarajevu kao naučne institucije 1888. godine. Muzej će tokom jednog vijeka postojanja ostati najznačajnija ustanova u zemlji koja će se baviti etnološkim istraživanjima.

Etnološka istraživanja objavljujivana nakon Prvog svjetskog rata govore da je težište stavljeno na prikupljanje podataka o običajima i vjerovanjima bosanskohercegovačkog stanovništva sa ponekim podacima o tradicionalnoj nošnji.

Opširniji podaci vezani za razvoj etnološke misli u Bosni i Hercegovini najbolje se mogu pratiti

regulations will need to be amended to provide for multisectoral links between such sectors as culture, education, tourism, the protection of nature, the economy and so on. (Dragojević, 1999; Dragičević Šešić, 2002; Đukić Dojčinović, 2003; Mundy, 2003) This would enable museums, as the active guardians of the intangible cultural heritage, to develop worthwhile communications and collaboration with numerous institutions and authorities of various profiles to avoid presenting a distorted picture of or vulgarizing a certain feature.

Institutional framework for the protection of the intangible cultural heritage in Bosnia and Herzegovina³⁷

Pre 19th-century ethnological data for Bosnia and Herzegovina are based on the writings of the various travel chroniclers who visited this part of the world and on the articles and papers by local authors who published sketches from the everyday lives of the people or folk songs in periodicals and magazines.

This changed in 1878, when Bosnia and Herzegovina was occupied by the Austro-Hungarian monarchy, and foreigners began to show great interest in the country. Published works from that period mainly deal with subjects previously unknown in but of great interest to Western Europe. The intentions of the authors of these papers were not purely academic; by providing details of the region and its people they helped to pave the way for the increased exploitation of Bosnia and Herzegovina's natural resources. The key event of this period for scholarship in Bosnia and Herzegovina as a whole was the founding as a scientific institution of the Provincial Museum [now referred to in English as the National Museum] in Sarajevo in 1888. Over the next century, the Museum would remain the country's leading institution for ethnological research.

Ethnological studies published after World War I indicate that the emphasis was on gathering data on the customs and beliefs of the people of

³⁵ Podaci vezani za pisanje ovog poglavlja u najvećoj mjeri su preuzeti iz bibliografije objavljenih radova Glasnika Zemaljskog muzeja u Sarajevu objavljene u sklopu: "Spomenica stogodišnjice rada Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine 1888-1988", objavljene u Sarajevu 1988. godine, te na osnovu vlastitih istraživanja.

³⁷ The information in this section comes mainly from the bibliography of works published in the *Glasnik Zemaljskog muzeja* in Sarajevo, published as part of the *Spomenica stogodišnjice rada Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine 1888-1988*, Sarajevo, 1988, supplemented by the author's own research.

preko različitih tekstova objavljenih u Glasniku Zemaljskog muzeja u Sarajevu. Zemaljski muzej je od početka svog rada predstavljao kompleksnu kulturnu i naučnu ustanovu u okviru koje se nje govalo više naučnih disciplina – istorija, geografija, arheologija, etnologija, prirodne nauke i istorija umjetnosti, te djelimično književnost, statistika i bibliografija. U početku djelovanja Zemaljskog muzeja oblast etnologije po svojim rezultatima je znatno zaostajala za arheologijom i prirodnim naukama. Razlog tome je svakako nedostatak odgovarajućih stručnih i naučnih radnika i sistematskog istraživanja područja. U prvo vrijeme radi se samo na sakupljanju materijala bez njegove detaljnije obrade i proučavanja. Otkupom, poklonima i slučajnim nalazima prikupljena je veća količina materijala, uglavnom reprezentativnih predmeta kojima se nastojala dočarati i oslikati egzotika Bosne. Na sakupljanju materijala od kojeg će vremenom nastati bogate i poznate etnološke zbirke Zemaljskog muzeja u prvo vrijeme najaktivnije su radili Ćiro Truhelka, Kosta Hörmann, kompozitor i muzikolog Ludvig Kuba, te Vejsil Ćurčić. Predmet njihovog istraživanja bilo je upravo nematerijalno kulturno nasljeđe. Pored ovih istraživača, Etnološko odjeljenje Zemaljskog muzeja angažuje i velik broj spoljnih saradnika – dobrih poznavalaca lokalnih tradicija, kao što su učitelji, sveštenici i pismeniji činovnici. Njihovi objavljeni radovi uglavnom se svode na bilješke i crtice o različitim stvarima, narodnom ljekarstvu, naseljima i predanjima, te ponekad opisima narodnih običaja i vjerovanja. Početkom XX vijeka Zemaljski muzej angažuje prvi obrazovani kadar koji se u Bosnu i Hercegovinu vratio sa školovanja iz inostranstva. Među njima nema školovanih etnologa, ali se predmet njihovog naučnog interesovanja može vezivati uz ovu nauku. Njihovi radovi su uglavnom deskriptivnog karaktera, a značaj im se ogleda u činjenici da su uopšte zabilježeni i da predstavljaju podlogu za kasnija etnološka istraživanja.

Period Kraljevine Jugoslavije karakterističan je po radovima koji se bave ispitivanjem porijekla pravoslavnog stanovništva u sjeverozapadnoj Bosni i krsnom imenu, te porodičnoj zadruzi, narodnim nošnjama, proučavanja ljetnjih stočarskih stanova i stočarskih kretanja po zemlji. Izdaju se različita uputstva za prikupljanje i proučavanje gradiva o narodnoj nošnji i proučavanju sela.

Bosnia and Herzegovina, with occasional details concerning traditional costumes.

The best source for more comprehensive data on the development of ethnological studies in Bosnia and Herzegovina is the various papers published in the *Glasnik Zemaljskog muzeja* in Sarajevo. From the outset, the Provincial Museum was a complex cultural, scholarly and scientific institution embracing several disciplines – history, geography, archaeology, ethnology, natural sciences and art history and, to a lesser extent, literature, statistics and bibliography. Initially, ethnology studies produced far fewer results than archaeology and the natural sciences, doubtless because of the lack of suitably qualified staff and of systematic research. At first, material was simply collected, not recorded or studied in detail. Much material was acquired by purchase, gift and chance finds, consisting mainly of representative objects intended to evoke an image of exotic Bosnia. Most active in the early stages of collecting material for what would in time become the Museum's extensive and famous ethnology collection were Ćiro Truhelka, Kosta Hörmann, the composer and musicologist Ludvig Kuba, and Vejsil Ćurčić, whose subject-matter was the intangible cultural heritage. The Museum's Ethnology Department also engaged the services of numerous independent associates, such as teachers, priests and the more literate officials, who were familiar with local traditions. Their published works usually consisted of little more than notes and sketches on various objects, folk medicine, settlements and traditions, with occasional descriptions of popular customs and beliefs. The Museum hired its first qualified staff in the early 20th century, on their return from higher education abroad. There were no qualified ethnologists among them, but the subject of their scholarly interest may have relevance to ethnology. Their papers were mainly of a descriptive nature, but are significant in that data were at least recorded, forming the basis for later ethnology studies.

The period of the Kingdom of Yugoslavia was characterized by research into the origins of the Orthodox Christian population of north-western Bosnia and baptismal names, along with the extended family, folk costumes, summer grazing dwellings and transhumance. Various guidelines for gathering and studying material on folk costumes and the countryside were issued.

U periodu između dva svjetska rata u Bosni i Hercegovini dolazi do osnivanja drugog muzeja, Muzeja Vrbaske banovine u Banjoj Luci.

Tokom Drugog svjetskog rata etnološko djelovanje u Bosni i Hercegovini gotovo u potpunosti zamire. Prestaje svako terensko istraživanje, muzeološki rad miruje, a u Glasniku Zemaljskog muzeja se ne objavljuju etnološki prilozi (izuzev u brojevima iz 1941. i 1944. godine).

Period nakon Drugog svjetskog rata donosi brojne promjene u društvu. U etnologiji Bosne i Hercegovine to se ogleda prvenstveno na upošljavanju prvih stručnjaka, obrazovanih etnologa.³⁶ Etnološko odjeljenje svoj rad usmjerava na izučavanje narodne seoske kulture i prikupljanje predmeta koji su do tada bili slabije zastupljeni u zbirkama Muzeja. Ovaj zaokret u koncepciji Etnografskog odjeljenja uslovio je novi studijski naučnoistraživački rad na cjelokupnoj materijalnoj kulturi seoskog stanovništva. Od 1948. godine se u okviru Etnološkog odjeljenja obrazuje Odsjek za proučavanje jezika i kulture romskog stanovništva.³⁷

Godine 1946. osniva se Institut za proučavanje folkloru kao posebno odjeljenje Zemaljskog muzeja. Rad Instituta se zasniva na proučavanju duhovne kulture bosanskohercegovačkog naroda, ali i dijela materijalne. Naredne godine Institut se izdvaja iz Zemaljskog muzeja kao samostalna jedinica. Cilj postojanja ove institucije je bio prikupljanje, sređivanje i obrada folklorne građe za njeno dalje studijsko proučavanje. Institut svoj rad bazira prvenstveno na terenskom istraživanju. U početku se nastojalo prikupiti što više različitih podataka kako bi se dobila uopštena slika koja bi prikazivala stanje u ovom području u Bosni i Hercegovini. Nakon prikupljanja osnovnih informacija pristupalo se sistematskom ispitivanju pojedinih područja. Institut je pokrenuo i svoju publikaciju

Another museum was founded in Bosnia and Herzegovina in the inter-war period, the Vrbas Banate Museum in Banja Luka.

Ethnology studies virtually died out in Bosnia and Herzegovina during World War II. Field research came to a halt, museum work was in suspended animation, and the only papers on ethnology published in the *Glasnik Zemaljskog muzeja* were in the 1941 and 1944 issues.

Society underwent many changes after World War II. In the field of ethnology, this took the form of the employment of the first qualified ethnologists.³⁸ The Ethnology Department focused on the study of rural folk culture and on the collection of objects that were under-represented in the Museum's collections. This shift in the concept of the Ethnology Department led to new research into the entire material culture of the rural population. In 1948 a section was set up in the Ethnology Department to study the language and culture of the Roma population.³⁹

The Institute for the Study of Folklore was established in 1946 as a separate department of the National Museum. Its work consisted of studying the intangible culture of Bosnia and Herzegovina, as well as some aspects of the material culture. A year later the Institute became an independent body. Its aims were to collect, catalogue and analyze folklore material as the basis for its future detailed study. The Institute concentrated mainly on field research, initially attempting to collect as much and as varied data as possible to gain a general impression of the state of this domain in Bosnia and Herzegovina. This was followed by the systematic study of various fields. The Institute also launched its own publication, entitled *Bilten Instituta za proučavanje folkloru*. After some time, the Institute and the Ethnology

³⁶ Prvi stručno obrazovani etnolog u Bosni i Hercegovini bio je Milenko Filipović. Njegovo izučavanje svih etnoloških procesa na području zemalja Balkana proizilazilo je iz njegovog uočavanja činjenice da su se na ovom tlu ukrštali putevi mnogih naroda i kultura. Ovo ga je podstaklo da istražuje složene etničke procese i druga društvena zbivanja. Bavio se gotovo svim etnološkim pitanjima kao što su tipovi gradskih i seoskih naselja, etničke grupe Balkanskog poluostrva, narodna privreda, ishrana, nošnja, domaća radinost, društveni život, običaji, religija, slava, narodne umotvorine i narodna medicina.

³⁷ Proučava se romski jezik, sakupljaju narodne umotvorine i radi se na izradi gramatike romskog jezika.

³⁸ The first qualified ethnologist in Bosnia and Herzegovina was Milenko Filipović, whose study of ethnological processes in the Balkans derived from his realization that many peoples and cultures had met and mingled there. This prompted him to study complex ethnic processes and other social events. He addressed almost every aspect of ethnology, such as types of urban and rural settlements, the ethnic groups of the Balkan peninsula, popular economy, food, costumes, cottage industries, social life, customs, religion, festivals, folk literature and folk medicine.

³⁹ This studied the Roma language, collected folk literature, and worked on a grammar of the Roma language.

pod nazivom *Bilten Instituta za proučavanje folk-lora*. Vremenom je došlo do zajedničkog rada između ovog Instituta i Etnološkog odjeljenja što je rezultiralo kompleksnim izučavanjem određenih regiona. Institut je djelovao do 1958. godine. Za to vrijeme u njemu je nastao bogat folklorni arhiv sa velikim brojem zapisa govornog folklor i muzičkih zapisa. Takođe je formirana i zbirka rukopisa različitog karaktera – od zbirki pjesama, običaja i druge folklorne građe do prepisa raznih zbirki iz arhiva izvan Sarajeva, te rukopisa kojima su pojedini autori obrađivali pojedine teme. (Palavestra et al., 1988: 137-178, 158-159) Godine 1958. Institut ponovo ulazi u sastav Etnografskog odjeljenja Zemaljskog muzeja. Tim spajanjem izvršena je reorganizacija Etnološkog odjeljenja, formirana su dva odsjeka – Odsjek za materijalnu kulturu i Odsjek za folklor, koji 1961. godine mijenja naziv u Odsjek za duhovnu kulturu i taj naziv mu je ostao do danas.

U okviru pojedinih odsjeka stručnjaci se zadužuju za određeni segment rada i na taj način se počinju stvarati stručnjaci za pojedina područja kao što su privreda, nošnje, ornamentika, tipovi naselja i kuća, porijeklo stanovništva, običaji, epska i lirski narodna poezija, narodna proza. Za izučavanje narodnog govora, etnomuzikologije, narodnih igara, društveno-pravnih odnosa i proučavanje nacionalnih manjina angažuju se spoljni saradnici. Ovakav način rada omogućio je da istraživanja dobiju fizionomiju planskih i sistematskih, organizovanih naučnoistraživačkih i etnološko-folklorističkih proučavanja. Taj rad je na prvom mjestu bio usmjeren na proučavanje etničke prošlosti bosanskohercegovačkih naroda. U oblasti duhovne kulture najveća pažnja usmjeravana je na izučavanje narodnih igara (plesova), izučavanje društvenih igara i zabava, na izučavanje etnomuzikologije, na sakupljanje narodnih pjesama i pripovjedača, te proslavu krsnog imena. Sakupljeni materijal se snimao, transkribovao, arhivirao i publikovao. Analizom radova nastalih u ovom periodu uviđa se da oni i dalje imaju deskriptivni karakter, te da nedovoljno prate savremene svjetske etnološke, odnosno antropološke tokove.

Šezdesetih godina XX vijeka na Muzičkoj akademiji Univerziteta u Sarajevu osniva se smjer etnomuzikologije koji daje prve stručnjake iz ove oblasti u Bosni i Hercegovini. Smjer djeluje do danas. U istom periodu se osniva i Balkanološki

Department began to work together on complex studies of certain regions. The Institute remained independent until 1958, putting together an extensive folklore archive with numerous recordings of oral folklore and musical recordings. A collection of manuscripts of various kinds was also assembled, ranging from collections of poems, customs and other folklore material to transcripts of various collections in archives outside Sarajevo and manuscripts by various authors on specific subjects. (Palavestra et al., 1988: 137-178, 158-159) In 1958 the Institute was once again merged with the National Museum's Ethnology Department, which was reorganized, with two sections, the Material Culture Section and the Folklore Section, renamed the Intangible Culture Section in 1961, the name by which it is still known.

The qualified staff in each section were responsible for a specific aspect of the work, which led to the creation of experts in specific fields such as the economy, costume, ornament, settlement and house types, the origins of the population, customs, epic and lyric popular poetry, and popular prose. Freelance experts were engaged to study colloquial speech and dialects, ethnomusicology, folk dances, socio-legal relations and national minorities. This led to planned, systematic, scholarly research into ethnology and folklore. This focused initially on the study of the ethnic history of the peoples of Bosnia and Herzegovina. The main focus in the field of intangible culture was on folk dances, social games and entertainments, ethnomusicology, the collection of folk songs, poems and tales, and baptismal name celebrations. The material was recorded, transcribed, archived and published. Analysis of the papers dating from this period shows that they were still of a descriptive nature, and were not keeping pace with contemporary world trends in ethnology and anthropology.

A course in ethnomusicology was introduced at the Music Academy of the University of Sarajevo in the 1960s, generating the first professionals in this field in Bosnia and Herzegovina. The course is still offered. This decade also saw the founding of the Institute for Balkan Studies under the auspices of the Academy of Sciences and Arts of Bosnia and

institut pri Akademiji nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine.³⁸ Institut je interdisciplinarnog karaktera, a bavi se istraživanjima u oblasti arheologije, istorije, etnologije, antropologije i lingvistike. Tokom godina postojanja razvio je brojna terenska istraživanja, naučne skupove i savjetovanja, a rezultati su publikovani u stručnom časopisu *Godišnjak*.

Također, od šezdesetih godina XX vijeka u većim gradskim centrima dolazi do osnivanja muzeja uglavnom kompleksnog tipa. Ukoliko nije postojala mogućnost osnivanja muzeja u nekom mjestu, bilo je uobičajeno formirati kulturni centar pri kojem je obično djelovalo etnološko odjeljenje. Neki muzeji su imali stručni i osposobljen etnološki kadar, međutim, većina nije. Njihov rad se najčešće svodio na izlagačke aktivnosti, dok je naučnoistraživačka djelatnost uglavnom izostajala. Nastojala se predstaviti materijalna kultura regije koju je muzej ili etnološka zbirka u okviru kulturnog centra zauzimala. Pored izlagačkih djelatnosti, u nekim centrima su bila pokrenuta i folklorna okupljanja na kojima se nastojala očuvati narodna tradicija u izvođenju narodnih melodija – pjesama i sviranja, plesa, narodnih igara, te scenske predstave narodnih običaja.

Iz prethodnog izlaganja vidi se da je zaštita kako etnološkog, tako i nematerijalnog kulturnog nasljeđa vođena isključivo u muzejskim institucijama, i to prvenstveno u Zemaljskom muzeju u Sarajevu.

U Bosni i Hercegovini 1992. godine započinju ratni sukobi. Ratna dešavanja prouzrokuju ogromnu fluktuaciju stručnjaka. Većina kompetentnih stručnjaka u oblasti etnologije bila je zaposlena u Zemaljskom muzeju u Sarajevu. Određeni broj stručnjaka Muzej napušta tokom rata, a oni koji su ostali prvenstveno su brinuli o fizičkom očuvanju zbirki. Slična situacija se može zabilježiti u brojnim gradovima u zemlji.

Posljedice ratnih dešavanja koje se danas susreću u oblasti zaštite etnološkog nasljeđa mogu se definisati kao:

- Otežana komunikacija između institucija kulture u entitetima;
- Nedostatak obrazovanog kadra i starosna struktura postojećeg;³⁹

³⁸ Institut pod istim imenom djeluje i danas.

³⁹ Pitanje obrazovanja potrebnog kadra je jedno od najtežih pitanja. Bosna i Hercegovina je zemlja sa nekoliko univerzitetskih centara, međutim na tim univerzitetima hronično nedostaju grupe predmeta poput arheologije, istorije

Hercegovina.⁴⁰ The Institute is interdisciplinary, covering archaeology, history, ethnology, anthropology and linguistics. Over the years it conducted much field research and held academic seminars and conferences, the results of which were published in its scholar journal.

Museums, mainly of complex type, were also founded in the 1960s in the country's principal cities and towns. If it proved impossible to found a museum in a certain town, the usual practice was to set up a cultural centre with an ethnology department. A few museums had qualified ethnologists on their staff, but most did not. They concentrated mainly on exhibiting their holdings, without conducting scientific research work. The aim was to present the material culture of the region covered by the museum or the ethnology collection of the cultural centre. Some towns also embarked on folklore collections in an attempt to preserve popular traditions and melodies – songs and instrumental music, dance, folk dances and popular theatre.

All this reveals that the protection of both the ethnological and the intangible cultural heritage was the preserve solely of museums, principally the National Museum, in Sarajevo

The war that broke out in Bosnia and Herzegovina in 1992 led to a massive brain-drain of qualified staff. Most of the country's competent ethnologists were on the staff of the National Museum in Sarajevo, some of whom left during the war. Those who remained were concerned mainly with the physical safeguarding of the collections. Much the same was the case in many of the country's towns.

The after-effects of the war on the protection of the ethnological heritage may be defined as:

- communication difficulties between cultural institutions in the entities;
- the absence of qualified staff and the age profile of those who remain;⁴¹

⁴⁰ The Institute is still operating under the same name.

⁴¹ The question of educating the necessary staff is one of the most challenging. Bosnia and Herzegovina has several universities, but a chronic shortage of disciplines such as archaeology, art history, ethnology, conservation and so on. The country's cadres are young, insufficiently qualified and inexperienced, while older staff are finding it difficult to handle the process of transition. The middle generation, which would normally be the bearer of development, is effectively non-existent; many experts of this generation

- Nedostatak novčanih sredstava za rad institucija kulture;
- Nedostatak opreme i neadekvatna informisanost stručnjaka;
- Nedostatak edukativnih programa;
- Neriješen status nekadašnjih republičkih institucija kulture čiji je osnivač bila država.⁴⁰

Blagi pomak bilježi se 1994. godine u Banjoj Luci kada se na Prirodnomatemičkom fakultetu osniva odsjek za geografiju i etnologiju. Odsjek je djelovao nekoliko godina. Potom se na Akademiji umjetnosti u Banjoj Luci 1998. godine na odsjeku za muziku osniva smjer etnomuzikologija, ali je mali broj diplomiranih studenata etnomuzikologije zaposlen u struci. Danas je u muzejima gradova Banja Luka, Bijeljina, Doboj, Livno, Prijedor, Sarajevo, Tuzla i Trebinje zaposleno oko dvadesetak etnologa. Rad u etnološkim odjeljenjima muzeja je sveden na izlagačku djelatnost, obrađivanje zbirki i izdavanje kataloga više ili manje obimnog sadržaja. Međutim, terenski i naučni rad izostaju, dok je većina naučnih objavljenih radova posljedica vlastitog zalaganja pojedinaca.

S druge strane, period nakon rata 1992.-1995. karakteriše povratak tradiciji i pozivanje na porijeklo, nacionalnu pripadnost, vraćanje korijenima i sl. Nadležna ministarstva ulažu sredstva u tzv. živu kulturu, u različite manifestacije kroz koje se nastoji očuvati tradicija, ali podrška istraživačkom radu nedostaje. Brojne opštine i gradovi izdaju publikacije ili monografije o etnološkim karakteristikama kraja. Publikacije su najčešće proizvod zaljubljenika u narodni život i običaje, dakle amatera, tako da se informacije prezentovane u tim publikacijama najčešće trebaju uzimati sa rezervom. Rat je uslovio brojne migracije stanovništva, kako unutar zemlje tako i iz zemlje prema vani, ali isto tako i iz susjednih zemalja ka Bosni i Hercegovini. Brojne zajednice danas žive drugačije nego što je to bio slučaj prije 15 godina, a etnologija ih

- lack of funds for cultural institutions;
- lack of equipment and outdated knowledge on the part of experts;
- absence of education and training programmes;
- the unresolved status of the former cultural institutions of the Republic of BiH founded by the state.⁴²

A small step forward was made in 1994, when a department of geography and ethnology was established in the Faculty of Mathematics and Natural Sciences in Banja Luka. The department remained in operation for a few years. In 1998, the music department of the Art Academy in Banja Luka introduced a course in ethnomusicology, but few graduates in this discipline are employed in the profession. The museums of Banja Luka, Bijeljina, Doboj, Livno, Prijedor, Sarajevo, Tuzla and Trebinje between them have about twenty ethnologists on their staff, and the ethnology departments deal only with exhibiting and studying their holdings and publishing more or less extensive catalogues. There is no field research, and most of the published papers are the result of the individual's own efforts.

On the other hand, the period since the 1992-1995 war has been marked by a return to tradition and appeal to one's origins or national affiliation, a return to one's roots and the like. The relevant ministries finance "living culture," in the form of various events designed to preserve traditions, but there is no support for research work. Many municipalities and cities are issuing publications or monographs on the ethnological features of their area. These are usually the work of aficionados of popular life and customs, amateurs in other words, so the information presented in these publications should usually be viewed with caution. As a result of the war, many people from Bosnia and Herzegovina are either living as refugees abroad or as internally displaced persons, and there have also been movements in the opposite direction, from neighbouring countries into Bosnia and Herzegovina. Community after community now has

umjetnosti, etnologije, konzervacije i sl. Sa jedne strane, država ima mlad, nedovoljno obrazovan i sa malo iskustva kadar, a sa druge strane starosno stariji kadar koji se teže snalazi u procesu tranzicije. Sredovječni stručnjaci – oni koji bi bili nosioci trenutnog razvoja kao i da ne postoje; veliki broj je emigrirao, a broj koji je ostao najčešće se teško snalazi u novonastaloj situaciji.

⁴⁰ Radi se o sljedećim institucijama: Zemaljski muzej, Muzej književnosti i pozorišne umjetnosti, Istorijski muzej, Nacionalna i univerzitetska biblioteka, Umjetnička galerija, te Kinoteka Bosne i Hercegovine.

emigrated, and those who remain usually find it difficult to cope with the new state of affairs.

⁴² The institutions in question are the National Museum, the Museum of Literature and the Performing Arts, the History Museum, the National and University Library, the Art Gallery and the Film Library of Bosnia and Herzegovina.

ne izučava, ne bavi se istraživanjima vezanim za prožimanje zajednica, gubljenjem običaja i poprimanjem novih, asimilacijom.

Bosna i Hercegovina je 2008. godine ratifikovala UNESCO-vu Konvenciju o nematerijalnom kulturnom nasljeđu. Konvencijom se potiče identifikacija, dokumentacija, istraživanje, očuvanje, zaštita, promocija putem formalne i neformalne edukacije (od lokalnog do nacionalnog nivoa), te njegova revitalizacija. Time se podrazumijeva saradnja na regionalnom i nacionalnom, a dalje i međunarodnom nivou. Takođe, Konvencija preporučuje i postojanje jednog ili više tijela nadležnih za zaštitu nematerijalnog kulturnog nasljeđa, te usvajanje odgovarajućih pravnih, tehničkih, administrativnih i finansijskih mjera. Ratifikacija ove Konvencije i sprovođenje preporučenih mjera zaštite nematerijalnog kulturnog nasljeđa u postojećim društvenim i političkim uslovima u Bosni i Hercegovini zahtijevaće brojne zakonske i institucionalne izmjene. Krajem 2009. godine, entitetska ministarstva za kulturu su imenovala predstavnike koji bi trebali organizovati aktivnosti predviđene UNESCO-vom Konvencijom.

Završno razmatranje

Termin nematerijalno kulturno nasljeđe na globalnom nivou je prihvaćen donošenjem UNESCO-ve Konvencije o zaštiti nematerijalnog kulturnog nasljeđa 2003. godine u Parizu. Ekvivalent ovom nazivu u našem jeziku i etnološkoj nauci je termin duhovna kultura. Nematerijalno kulturno nasljeđe odnosi se na ideje i predstave koje oblikuju ovo nasljeđe, a ne njegovo materijalno manifestovanje. Prema UNESCO-voj Konvenciji o zaštiti ovog nasljeđa, njegovi elementi su usmena predaja i izrazi, uključujući jezik kao sredstvo komunikacije nematerijalnog kulturnog nasljeđa, izvedbene (scenske) umjetnosti kao što su tradicionalna muzika, ples i teatar, običaji, rituali i svečanosti, znanje i vještine vezane uz prirodu i svemir i tradicionalni zanati. Da bi se nematerijalno kulturno nasljeđe zaštitilo, UNESCO preporučuje da države intenzivno rade na obrazovanju i podizanju svijesti stanovništva o značaju ovog nasljeđa, kao i na izgradnji kapaciteta koji bi uticali na njegovu zaštitu. Na međunarodnom

a different lifestyle from the one it knew fifteen years ago, but ethnology is not studying them or investigating the mingling of communities and the loss of customs and adoption of new ones as a result of assimilation.

In 2008 Bosnia and Herzegovina ratified the UNESCO Convention on the Safeguarding of Intangible Cultural Heritage, which calls for the identification, documentation, study, preservation, promotion by formal and informal education from the local to the national level and revitalization of the intangible heritage. This entails cooperation at the regional, national and international level. The Convention also recommends the establishment of one or more bodies responsible for safeguarding the intangible heritage, and the adoption of appropriate legal, technical, administrative and financial measures. The ratification of the Convention and the implementation of the recommended measures to safeguard the intangible cultural heritage in the current social and political situation in Bosnia and Herzegovina will require many legislative and institutional changes. In late 2009 the entity ministries of culture appointed representatives whose task is to organize the activities prescribed by the UNESCO Convention.

Concluding remarks

The term “intangible cultural heritage” was accepted at the global level with the adoption of the UNESCO Convention on the Safeguarding of Intangible Cultural Heritage in Paris in 2003. The equivalent in the local language and ethnology studies is *duhovna kultura* (“spiritual culture, “immaterial culture”). The intangible cultural heritage pertains to the ideas and notions that have shaped it, not to its physical manifestations. The Convention defines its domains as oral traditions and expressions, including language as a vehicle of the intangible cultural heritage; the performing arts – such as traditional music, dance and theatre; social practices, rituals and festive events; knowledge and practices concerning nature and the universe; and traditional craftsmanship. To safeguard the intangible cultural heritage, UNESCO recommends that states parties endeavour by all possible means to educate and raise awareness of its importance, and to build capacity with a view to

nivou, zaštita nematerijalnog kulturnog nasljeđa podrazumijeva donošenje Reprezentativne liste nematerijalnog kulturnog nasljeđa čovječanstva i Liste nematerijalnog kulturnog nasljeđa kojem je potrebna hitna zaštita.

Bosna i Hercegovina je UNESCO-vu Konvenciju o zaštiti nematerijalnog kulturnog nasljeđa ratifikovala 2008. godine. Međutim, zakonodavni okvir u Bosni i Hercegovini još uvijek ne poznaje ovaj termin. Nematerijalno kulturno nasljeđe štiti se zakonom o muzejskoj djelatnosti u značenju proizvoda ljudskog rada i duha. Domen institucionalne zaštite nematerijalnog kulturnog nasljeđa u Bosni i Hercegovini polazi od djelatnosti Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine preko regionalnih i gradskih muzeja u različitim gradovima u zemlji, nekadašnjeg Instituta za proučavanje folkloru i Centra za balkanološka ispitivanja. Osnovni problemi u ovoj oblasti danas se mogu definisati u smislu nedostatka obrazovanog kadra i obrazovnih institucija, nedostatku novčanih sredstava, nedostatku opreme i neadekvatne informisanosti stručnjaka, nedostataka edukativnih programa i neriješenom statusu nekadašnjih republičkih institucija kulture čiji osnivač je bila Republika Bosna i Hercegovina.

safeguarding it. The safeguarding of the intangible cultural heritage at the international level entails the establishment of a Representative List of the Intangible Cultural Heritage of Humanity and a List of Intangible Cultural Heritage in Need of Urgent Safeguarding.

Bosnia and Herzegovina ratified the Convention on the Safeguarding of Intangible Cultural Heritage in 2008. However, the country's legislation still does not recognize the term. The intangible heritage is governed by the law on the operation of museums as regards the products of human activity and the human spirit. The institutional protection of the intangible cultural heritage in Bosnia and Herzegovina ranges from the operations of the National museum through the country's various regional and local museums to the former Institute for the Study of Folklore and the Centre for Balkan Studies. The basic problems in this field may be defined as the lack of qualified staff and education institutions, the lack of funds, the lack of equipment, outdated knowledge on the part of experts, the absence of education programmes and the unresolved status of the former cultural institutions founded by the Republic of Bosnia and Herzegovina.

Literatura / Bibliography

- Bratanova, Radka (ed.). 2004. *Living Human Treasures – Bulgaria*. Sofia: Institute of Folklore at the Bulgarian Academy of Sciences.
- Clemente, Pietro. 1997. "Toscana, un turismo senza cultura". Milano: *Turismatica: Turismo, cultura, nuove imprenditorialità e globalizzazione dei mercati*. Franco Angelli: 141-154.
- Dragičević Šešić, Milena (ur.). 2002. *Javna i kulturna politika*. Beograd: Palago centar.
- Dragičević Šešić, Milena, Stojković, Branimir. 2003. *Kultura, menadžment, animacija, marketing*. Beograd: Clío.
- Dragojević, Sanjin. 1999. *Multikulturalizam, interkulturalizam, transkulturalizam, plurikulturalizam: suprotstavljeni ili nadopunjujući koncepti. Kultura, etičnost i identitet*. Zagreb: Hrvatsko sociološko društvo.
- Đukić Dojčinović, Vesna. 2003. *Tranzicione kulturne politike – konfuzije i dileme*. Beograd: Zadužbina Andrejević.
- Golubović, Zagorka. 2005. "Interdisciplinarni pristup i odnos antropologije i etnologije". Beograd: Etnografski institut SANU 21, 67-75.
- Hadžimuhamedović, Amra. 2003. *Naslijeđe Bosne i Hercegovine prije utvrđivanja Aneksa 8 Opšteg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini*. Sarajevo: Komisija za očuvanje nacionalnih spomenika, 25-27.
- Jelinčić, Daniela Angelina. 2000. "Iz antropološke perspektive: Turizam i kultura." Zagreb: *Turizam*, 48 (1), 59-62.
- Landry, Charles. *Cultural Policy in Bosnia and Herzegovina: Experts Report, "Togetherness in Difference: Culture at the Crossroads in Bosnia Herzegovina"*. Izvještaj predstavljen i prihvaćen na 1. Plenarnoj sjednici u Strasbourgu 9. 10. 2002. godine.
- Milinović, Zdenko (ur.). 2007. *Tematski bilten Kultura i umjetnost 2002-2007*. Sarajevo: Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine.
- Mundy, Simon. 2002. *Kulturna politika. Kratki vodič*. Novi Sad: Vega media.
- Omčikus Bižić, Vesna. 2005. "Nematerijalna kulturna baština i Etnografski muzej u Beogradu." Beograd: *Glasnik Etnografskog muzeja*, 69, 147-160.
- Palavestra, Vljako; Buturović, Đenana; Kajmaković, Radmila. 1988. *Etnologija. Spomenica stogodišnjice rada Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine 1888-1988*. Sarajevo: Zemaljski muzej Bosne i Hercegovine.

- Richards, Greg. 1996. "Production and Consumption of European Cultural Tourism." *Annals of Tourism Research*. Vol 23 (2): 261-283.
- Rihtman-Auguštin, Dunja. 1970. "Tradicionalna kultura i turizam." Zagreb: *Dometi* 6.
- Ritchie, J. R. Brent i Zins, Michael. 1978. "Culture as Determinant of the Attractiveness of a Tourist Region." *Annals of Tourism Research*, April/June: 252-267.
- Schouten, Frans. 1996. "Tourism and Cultural Change." Paris: *Proceedings of UNESCO Round Table Culture, Tourism, Development: Crucial Issues for the Twenty-First Century*, UNESCO: 53-56.
- Šola, Tomislav. 2002. *Marketing u muzejima*. Beograd: Clio.
- Žikić, Bojan. 2006. "Etnografska muzeologija u tranziciji – osvrt na prošlost i pogled u budućnost. Kognitivna antropologija i nematerijalna kulturna baština." Beograd: *Glasnik Etnografskog muzeja*. 70: 11-23

Pravna i normativna akta / Legislative acts and standards

Konvencija o zaštiti svjetske kulturne i prirodne baštine (UNESCO, Pariz, 1972)	Convention Concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage (UNESCO, Paris, 1972)
Konvencija o mjerama za zaštitu i sprečavanje nedozvoljenog uvoza, izvoza i prenosa svojine kulturnih dobara (UNESCO, Pariz, 1970)	Convention on the Means of Prohibiting and Preventing the Illicit Import, Export and Transfer of Ownership of Cultural Property (UNESCO, Paris, 1970)
Konvencija za zaštitu nematerijalnog kulturnog naslijeđa (UNESCO, Paris 2003 – Ratifikovana u BiH 16.07.08, Sl.glasnik BiH – Međunarodni ugovori, broj 8/08)	Convention on the Safeguarding of Intangible Cultural Heritage (UNESCO, Paris 2003 – ratified in BiH on 16 July 2008, Official Gazette of BiH – Treaties, no. 8/08)
Konvencija o zaštiti i promociji različitosti kulturnog izražavanja (UNESCO, Pariz, 2005)	Convention on the Protection and Promotion of the Diversity of Cultural Expressions (UNESCO, Paris, 2005)
Bernska konvencija za zaštitu književnih i umjetničkih djela iz 1886. godine, revidirana u Parizu 1971. godine i dopunjena 1979. godine	Berne Convention for the Protection of Literary and Artistic Works, 1886, revised in Paris in 1971 and amended in 1979
Zakon o zaštiti spomenika kulture, Službeni list SR BiH br. 31/65	Law on the Protection of Cultural Monuments, Official Gazette of SR BiH no. 31/65
Zakon o zaštiti i korišćenju kulturno-istorijskog i prirodnog naslijeđa, Službeni list RBiH broj 20/85	Law on the Protection and Use of Cultural and Natural Heritage, Official Gazette of RBiH no. 20/85
Zakon o muzejskoj djelatnosti, Službeni list BiH br. 6/76 i 12/87, 13/93, 13/94	Law on the Operation of Museums, Official Gazette of BiH nos. 6/76 and 12/87, 13/93, 13/94
Zakon o kulturnim dobrima, Službeni glasnik Republike Srpske broj 11/95	Law on Cultural Properties, Official Gazette of Republika Srpska no. 11/95
Zakon o vlasničko-pravnim odnosima, Službene novine Federacije BiH br. 6/98, 29/03	Law on Proprietary Rights, Official Gazette of the Federation of BiH no. 6/98, 29/03
Zakon o muzejskoj djelatnosti, Službeni glasnik Republike Srpske broj 89/08	Law on the Operation of Museums, Official Gazette of Republika Srpska no. 89/08
Zakon o osnovnim svojinsko-pravnim odnosima, Službeni glasnik RS br. 38/03 – Osnovni zakon objavljen je u Sl. listu SFRJ br. 6/80, 36/90.	Law on Fundamental Proprietary Rights, Official Gazette of RS no. 38/03 – Fundamental law published in the Official Gazette of SFRY nos. 6/80, 36/90.
Strategija razvoja kulturne politike BiH, 2008	BiH Cultural Policy Development Strategy, 2008
International Council of Organization of Folklore Festivals and Folk Arts, http://www.cioff.org	International Council of Organization of Folklore Festivals and Folk Arts, http://www.cioff.org
International Organization of Folk Art, http://www.iov-world.com	International Organization of Folk Art, http://www.iov-world.com
Komisija za očuvanje nacionalnih spomenika, http://kons.gov.ba	Commission to Preserve National Monuments http://kons.gov.ba
UNESCO, http://www.unesco.org	UNESCO, http://www.unesco.org